

Pražská vysoká škola psychosociálních studií

**Citová deprivace dětí z úplných a částečných rodin
v 21. století**

Bc. Bieliková Zuzana

vedoucí práce: Mgr. Kulhánek Jan

Praha 2011

Prague college of psychosocial studies

**Emocional deprivation children from full and
incomplete families in 21 st century**

Bc. Bieliková Zuzana

The Diploma Thesis Work Supervisor: Mgr. Kulhánek Jan

Prague 2011

PROHLÁŠENÍ

Prohlašuji, že jsem svou diplomovou práci vypracovala samostatně s použitím odborné literatury a pramenů uvedených v seznamu.

.....

Datum

.....

Bc. Bieliková Zuzana

PODĚKOVÁNÍ

Ráda bych poděkovala Mgr. Janu Kulhánkovi za jeho trpělivost, odbornou a metodologickou pomoc. Dále bych ráda poděkovala RNDr. Martinu Šmídovi Ph.D a Mgr. Aleši Kuběnovi za pomoc při zpracování výzkumu.

ANOTACE

Jméno a příjmení autora: Bc. Bielíková Zuzana

Studijní program: Sociální politika a sociální práce

Studijní obor: Sociální práce se zaměřením na komunikaci a aplikovanou psychoterapii

Rok dokončení práce: 2011

Název práce: *Citová deprivace dětí z úplných i částečných rodin v 21. století*

Vedoucí práce: Mgr. Kulháněk Jan

Klíčová slova: psychická deprivace, emoční deprivace, ranná vazba, mateřská deprivace, otcovská deprivace, výkonová rodina, ambiciózní rodina, materiální zabezpečení, kariéra.

Základní myšlenkou této diplomové práce je, že k psychické deprivaci nedochází pouze na dětech v ústavní péči, ale zároveň může docházet i v rodinách. Orientace rodin v dnešní době je zaměřená ve velké míře na výkon a tam kde je tento důraz, podle mého názoru dochází k deprivaci citové. Protože emoce jsou překážkou v dosahování materiálních statků a ve výkonovosti dnešního člověka.

Praktická část práce obsahuje jednu kasuistiku dospělého deprivanta, kterého jsem měla možnost poznat během náslechnů v soukromé terapeutické praxi. Dále zde naleznete interview s chůvou jenž se stará o dvouletého chlapce, kde podle její zpovědi došlo k nabourání ranné vazby mezi matkou a jejím synem. Poslední podkapitolou v praktické části je kvantitativní vyhodnocení psychologického testu ADOR (adolescent o rodičích) jenž byl zadán dětem 7 a 8 tříd základní školy. Děti zde měli hodnotit výchovné styly svých rodičů.

ABSTRACT

Name and surname of the author: Bc. Bieliková Zuzana

Study platform: Social politics and social work

Study field: Social work aimed at communication and applied psychotherapy

The year of the works completion: 2011

Name of work: Emocional deprivacion children from full and incoplete families in 21 st century

Chief of work: Mgr. Kulhánek Jan

Key words: psychological deprivacion, emocional deprivacion, early binding, maternal deprivacion, paternal deprivacion, achievement family, ambitious family, material security, career.

The basic idea of this thesis is that the psychological deprivation is not only occurred on children in institutional care, but it can also happen in families. At present the orientation of the families is largely focused on performance and where is this emphasis in my opinion there are emotional deprivation occurred. Because emotions are an obstacle to the achievement of material goods and efficiency of the modern man.

Practical part includes one casuistry of an adult deprivant with whom I had the opportunity to met during my observations and private therapy practice. You'll also find an interview with the nanny who looks after two years old boy, where according to her confession the parent link between a mother and her son was disturbed. The last chapter in the practical part is a quantitative assessment of psychological test ADOR (adolescents about parents) which was given to children 7 and 8 classes of primary school. Children got the task to evaluate the educational styles of their parents.

Obsah

Úvod	7
1 Teoretické vymezení pojmu	8
1.1 Psychická deprivace	8
1.2 Rozdíl mezi frustrací a psychickou deprivací	9
1.3 Projevy psychické deprivace	10
1.4 Typy deprivované osobnosti dětí v ústavní péči	12
1.5 Dělení deprivací	13
1.5.1 Deprivace biologická	14
1.5.2 Deprivace motorická	14
1.5.3 Deprivace senzorická	14
1.5.4 Deprivace sociální	15
1.5.5 Citová deprivace	16
2 Vývojová psychologie	17
2.1 Piagetova vývojová teorie	17
2.2 Emoční vývoj podle Marie Vágnerové	18
2.2.1 Od narození až do kojeneckého období	18
2.2.2 Batolecí období	19
2.2.3 Předškolní věk	20
2.2.4 Školní věk	21
2.2.5 Období dospívání – adolescence	22
3 Ranný vztah a vývoj dítěte	23
3.1 Čtyři pohledy na raný vztah dítěte k matce	23
3.2 Teorie attachmentu	24
3.3 Sociální děloha	26
4 Deprivace v rodině	28
4.1 Sociologické pojetí dnešní rodiny	29
4.2 Subdeprivace	31
4.3 Citová deprivace v rodině	33
4.4 Druhy rodin s předpokladem vzniku citové deprivace	34
4.4.1 Nezralá rodina	34
4.4.2 Ambiciózní rodina	35
4.4.3 Odkládající rodina	36

4.4.4 Disociovaná rodina	36
4.5 Zvláštní situace v rodině vedoucí k deprivaci	38
4.5.1 Zvláštní situace v rodině vedoucí k deprivaci	38
4.5.1.1 Rodina ohrožená válkou	38
4.5.1.2 Rozvod v rodině	40
4.6 Chyby v emoční výchově dětí	41
5. Matka a Otec	44
5.1 Mateřská deprivace	44
5.1.1 Nemůže či nedokáže se starat o dítě	45
5.1.2 Nechce se starat o dítě	46
5.1.3 Matky „karieristky“	48
5.2 Otcovská deprivace	50
5.2.1 Historický vývoj role otce jako pečovatele	51
5.2.2 Paternal deprivation	53
6 Kompenzační nástroje rodiny	57
6.1 Institucionální péče o malé děti	57
6.2 Chůvy	59
6.3 Studie péče v ranném dětství a mladistvého vývoje	60
7 Praktická část	62
7.1 Kasuistika	62
7.1.1 Komentář	66
7.2 Chůva Andrea	67
7.2.1 Interview	68
7.2.2 Komentář	71
7.3 Vývoj výzkumu	72
7.3.1 Časový dotazník (Focus grup)	73
7.3.2 Pilotní výzkum	75
7.3.3 Vyhodnocení pilotního výzkumu	76
7.3.4 Závěr výzkumu	77
7.3.5 Závěrečná diskuze	78
Závěr	80
Literatura	83
Přílohy	86

Úvod

S pojmem psychické deprivace jsem se setkala v rámci praxe v dětském domově během 1. ročníku na vysoké škole. Tato problematika mě velmi zaujala a začala jsem se jí více věnovat. Svoji praxi jsem pak směřovala na práci s problémovými dětmi, kde jsem si všimla, že v některých případech bylo také možno hovořit o psychické deprivaci.

Langmeier a Matějček (1974) původně popisují deprivaci na dětech, které jsou v ústavní péči od raného dětství a své rodiny buďto nepoznaly vůbec nebo jen po krátkou dobu. Děti, se kterými jsem se setkala já, vykazovaly znaky deprivantství i přes to, že patřily do dobře zajištěných rodin na vyšší příčce společenského žebříčku.

Uvědomila jsem si již dříve, že ve společnosti převládá stereotypní představa, že děti z rodin z vyšších sociálních vrstev jsou úspěšnější než děti z rodin sociálně slabých. Samozřejmě že děti z těchto vyšších vrstev bývají úspěšnější, ale má praxe nakonec ukázala, že toto tvrzení neplatí v dnešní době jednoznačně. S nadále rostoucí tendencí vzrůstá počet dětí, které sociálně selhávají, a to přes to, že přicházejí z úplného a na první pohled dobře fungujícího rodinného prostředí. Kladla jsem si otázku, čím to vlastně může být?

Mou hlavní hypotézou je, že v těchto rodinách dochází k tomu, že si rodiče více hledí své práce, svého života, a dětem se z různých důvodů nevěnují nebo nejsou schopni se naladit na jejich potřeby. Výchova dětí je zde častěji, než bývá zvykem, přenechávána prarodičům, profesionálním chůvám, soukromým hlídacím centrům atd. Zázemí pro vývoj dítěte v takové rodině bývá narušeno, je narušena jedna ze základních potřeb dítěte: potřeba kontaktu, doteků, něhy a společně stráveného času rodičů s dětmi. A tehdy můžeme hovořit o tom, že v rodinách dochází za určitých podmínek k citové deprivaci dětí.

1. kapitola

Teoretické vymezení pojmu

První kapitolu bych ráda věnovala tomu, co to psychická deprivace je a za jakých podmínek k ní dochází. Za velmi důležité považuji na začátku odlišit deprivaci od frustrace, protože často dochází k záměně těchto dvou termínů. Dále budu psát o projevech psychické deprivace. Nejdříve z hlediska vývojové psychologie a poté tak, jak projevy deprivace rozdělují autoři Langmeier a Matějček u dětí v ústavní péči. Zařazuji tuto kapitolu, protože jak se v pozdějším textu ukáže, projevy deprivovaných dětí z rodin mají velmi podobný klinický obraz.

Jako poslední podkapitolu jsem se rozhodla zařadit klasické dělení deprivací podle jejich příčiny, aby čtenář, který deprivace nezná, věděl, že jsou i jiné druhy deprivací než jen citová, a že v některých případech může dojít i ke kombinaci těchto deprivací.

1.1 Psychická deprivace

U psychické deprivace dochází k trvalému neuspokojení psychických potřeb po dosti dlouhou dobu. Nejlépe dnes tento stav můžeme vidět na dětech z dětských domovů, kde došlo k neuspokojení, jehož důsledkem je narušení vývoje a toto narušení vedlo ke vzniku deprivace. Jde o jakési ochuzení v podnětech, které dětem rodiče za normálních okolností poskytují. Základní podněty, které děti potřebují, můžeme rozdělit do čtyř základních skupin:

1. potřeba dostatečného množství podnětů a různosti podnětů,
2. zajištění přiměřených podmínek pro učení,
3. potřeba základních společenských vztahů
(zde se často uvádí potřeba vztahu s matkou),
4. možnost uplatnit se ve společnosti a navázat vztahy.

Více a podrobněji se tomuto tématu budu věnovat v kapitole č. 2, nyní jen takto okrajově. Pokud tedy hovoříme o psychické deprivaci, vycházíme z toho, že došlo k neuspokojení jedné z těchto základních potřeb. Avšak nemůžeme tvrdit, že pokud dojde k neuspokojení jedné či více těchto potřeb, dochází k psychické deprivaci.

Druhým faktorem, který se podílí na vzniku psychické deprivace je depriváční situace. „*Tak např. ‚depriváční situace‘ je taková životní situace dítěte, v níž se mu nedostává možnosti uspokojit důležité psychické potřeby. Různé děti vystavené jedné a téže ‚depriváční situaci‘ budou se chovat různě a odnesou si různé následky, neboť si do ní vnášejí různé předpoklady ve své psychické konstituci a v dosavadním vývoji své osobnosti*“ (Langmeier a Matějček, 1974, s. 24).

A v neposlední řadě je to také depriváční zkušenost, kterou autoři vysvětlují jako: „... že dítě prošlo už dříve depriváční situací a že do každé podobné situace bude vcházet nyní už s poněkud pozměněnou, citlivější nebo naopak ‚otužilejší‘ psychickou strukturou.“

Aby tedy došlo k deprivaci, musí dojít k neuspokojení základních potřeb; dále záleží na depriváční situaci a depriváční zkušenosti. Všechny tři okolnosti mají vliv na to, do jaké míry bude dítě deprivováno.

1.2 Rozdíl mezi frustrací a psychickou deprivací

Často se v praxi může stát, že dojde k záměně pojmu frustrace a deprivace, protože na první pohled se zdají být tím samým. Avšak ve skutečnosti hovoříme o dvou odlišných pojmech. Frustrace bývá definována jako: „*stav zklamání, zmarnění; vzniká, je-li člověku, ale i zvířeti zabráněno dosáhnout cíle jeho snažení, ...*“ (Hartl a Hartlová, 2004, s. 172).

U frustrace se jedná v podstatě o to, že dojde k překážce na cestě k dosažení určitého vytýčeného cíle. Naproti tomu u psychické deprivace dochází k trvalému ochuzení (odpírání) základní potřeby nezbytné pro zdravý vývoj jedince. Je tedy evidentní, že deprivace je stavem závažnějším s mnohem závažnějšími následky, než tomu bývá u frustrace.

Abychom tomu ještě lépe porozuměli, uvádím příklad z knihy *Psychická deprivace v dětství: „K frustraci dochází, je-li dítěti odňata jeho oblíbená hračka a dá-li se mu možnost hrát si s něčím, co se mu líbí méně, ač se dívá na něco, co je láká mnohem víc. K deprivaci však dochází, není-li dítěti vůbec dána příležitost hrát si (po dosti dlouhou dobu) a nemůže-li uspokojit svou přirozenou potřebu činnosti a hry“* (Langmeier a Matějček, 1974, s. 25).

A i přes to, že jsem psala o potřebě rozeznávání a oddělování deprivace od frustrace, nesmím opomenout zmínit, že za předpokladu, že frustrace trvá dosti dlouhou dobu, stává se takovým předstupněm deprivace, ze které pak může vzniknout psychická deprivace. Tyto dva termíny spolu velmi úzce souvisejí i přes svou základní odlišnost.

1.3 Projevy psychické deprivace

Projevy psychické deprivace jsou četné a mají mnoho podob. V této kapitole se budu věnovat jednotlivým věkovým obdobím tak, jak se v nich deprivace na dětech projevuje.

Od narození do batolecího období: U takovýchto dětí v první řadě záleží na tom, jestli byl, nebo nebyl navázán vztah s matkou, jak kvalitní byl a jestli došlo k omezenému či trvalému odpoutání se. V první řadě se deprivace projevuje na psychomotorickém vývoji.

Jedním z prvních odborníků, kteří se tímto fenoménem začali zabývat, byl R. Spitz, který přichází s termínem anaklitická deprese. Jedná se zejména o ty děti, které navázaly vztah s matkou, ale z různých důvodů byly od matky odděleny. Těmito důvody může být hospitalizace dítěte (v dobách, kdy matky nemohly být hospitalizovány s dětmi), hospitalizace matky nebo odejmutí dítěte z rodiny. Takové děti jsou zprvu usměvavé, přátelské, avšak postupně jejich zájem o okolí klesá. Začnou být vyhýbavé, mrzuté, podrážděné a plačtivé. Plačtivost začne postupně také mizet a děti jsou už jen letargické. Leží v postýlce, dívají se jedním směrem, jsou apatické, jako by ani nevnímaly okolní svět. Někdy se mohou přidat i

autoerotické projevy. V nejkrajnější fázi anaklitické deprese může dojít až k stuporózní katatonii nebo hlubokému poškození intelektu.

Právě hlavním projevem deprivace v tomto období, je stupeň kognitivního vývoje dětí. Deprivanti jsou výrazně opoždění a pokud v původní rodině nabyli určitého kognitivního stupně, ten během deprivace pomalu začíná klesat. Nejviditelnější je to na řeči. Děti, které přicházejí z rodin, ve kterých k deprivaci dochází, jsou významně opožděny ve vývoji řeči. Ve třech letech je jejich řečový projev chudý a omezený.

V předškolním věku u deprivovaných dětí přetrvává povrchnost citových vztahů, která velkou část z nich již bude doprovázet celým jejich životem. Tyto děti však mají zvýšenou potřebu někomu a k někomu patřit, takže se například upínají na vychovatelky, tety a jiné dospělé osoby, které o ně pečují. Mívají tendence idealizovat si rodiče, kteří se k nim nechovají dobře. U dětí, které byly v tomto období odebrány ze špatných rodin, bývá nápadné zaostání vývoje řeči. Takové děti nebývají zralé pro nástup do školní docházky.

V období školního věku se u deprivovaných dětí vyskytuje horší studijní prospěch i přes to, že školní výsledky neodpovídají jejich intelektu. Často takové děti zbytečně končí ve školách se speciální výukou, tzv. zvláštních školách. Termín zvláštní škola se v posledních letech přestal používat.

Deprivované děti se v tomto věku projevují nápadnými výkyvy v sociálním chování. Objevují se u nich neurotické problémy, prohlubuje se u nich citová otupělost. Nejsou schopny navázat řádného přátelského vztahu. Často jsou přelétavé a také konfliktní až agresivní.

V pubertě a adolescencním věku se deprivace u dětí projevuje závažnými výchovnými problémy. Jejich problémy se projevují v kolektivu, ale také ve způsobu sociálního začleňování. Většina těchto dětí má posunutou hranici hodnot, a tak se jim často stává, že se dostávají do konfliktu se svým okolím. U těchto dětí je největším rizikem únik do světa alkoholu, drog a jiných sociálně patologických jevů.

V období dospělosti mívají problém navázat kvalitní partnerský vztah, takže často partnery střídají. Jako rodiče bývají mnohdy velmi nejistí a bezradní. V jedné ze svých knih se Koukolík a Drtilová zmiňují o tom, že

rodiče, kteří jsou deprivanty, zase vychovávají deprivanty, protože, jak se zde zmiňují, jejich hierarchie hodnot bývá posunuta od normy. A oni sami nemohou předat dětem víc, než znají oni sami.

Ráda bych zde citovala z knihy uvedených autorů, jak oni popisují podobu inteligentního deprivanta: *„Na nějakou dobu, různě dlouhou dobu se vám dokonale přizpůsobí, bude skutečně vypadat a chovat se, jak si přejete, bude vám vycházet vstříc. Vytvoří dokonalý obraz emocí, pocitů, úvah i chování, který si přejete vidět. Jenže za tímto obrazem zrcadlícím vaše citové, intelektuální, popřípadě spirituální potřeby není než citově plochý, vysoce inteligentní, niterně prázdný parazit, kterého zajímá jen moc, někdy jen hra o moc, často majetek a sex“* (Koukolík a Drtilová, 2006, s. 248).

1.4 Typy deprivované osobnosti dětí v ústavní péči

Podle Langmeier a Matějčka lze děti rozdělit do pěti skupin podle jejich reakce na deprivanční situaci. V první řadě to jsou děti sociálně hyperaktivní, sociálně provokující, útlumový typ, děti dobře přizpůsobené a na typ charakterizovaný náhradním uspokojením afektivních a sociálních potřeb.

Typ sociálně hyperaktivní se projevuje snadným způsobem navazování kontaktů, na němž je však něco zvláštního. Tyto děti navazují kontakt jednak velice rychle a bez sebemenšího zaváhání, avšak také s předvádíivými tendencemi. Tyto vztahy jsou však povrchní a bez delšího trvání. I přes to tyto děti nebývají příliš konfliktní.

Typ sociálně provokující se dá rozeznat již u dětí kolem prvního roku života. Tyto děti se domáhají hraček tím, že si je prostě vykřičí nebo vydupou. Jsou velmi konfliktní, a to zejména proto, že jsou vůči ostatním agresivní a žárlí na ně. Často na sebe upoutávají pozornost nevhodným způsobem, za který bývají trestáni. Takové trestání však tyto děti vede jen k dalšímu a většímu zlobení. Avšak pokud děti mají dospělého jen pro sebe, jsou úplně jiné. Poslouchají, spolupracují a jsou „bezproblémové“.

Ze své praxe si myslím, že většina dětí, která se dostala pro své problémové jednání do výchovného ústavu, tam byla právě proto, že se tímto nešťastným způsobem snažila upoutat na sebe pozornost rodičů, kteří se jim v běžných situacích nevěnovali. Proto pak děti musely udělat opravdu něco „velkého“, aby na sebe opět upoutaly pozornost rodičů.

Typ útlumový se projevuje nezájmem; často se tyto děti straní kolektivu, nemají zájem o žádné činnosti. Někdy dochází až k regresi ve vývoji. Podle autorů tímto typem reagují mnohem častěji chlapci než děvčata. Zejména u těchto dětí nakonec dochází k špatnému odhadu jejich školní zralosti, jsou považovány za průměrné, spíše podprůměrné.

Děti dobře přizpůsobené jsou zejména ty, které také prošly nebo jsou v deprivacní situaci, ale na jejichž osobnosti to nenese žádné významné změny. S největší pravděpodobností jde o děti, které jsou „odolnější“ vůči tíživým životním situacím. Tyto děti jsou v ústavních zařízeních popisovány jako děti oblíbené.

Posledním popsáním typem je **typ charakterizovaný náhradním uspokojením afektivních a sociálních potřeb**. U těchto dětí převládá určitá strategie jednání, které se často mění, které má za cíl nahradit a uspokojit jejich základní potřebu lásky. Jedná se tedy o náhradní uspokojovací aktivity. Autoři k tomu uvádějí: *“Príznačné je, že tyto náhradní uspokojovací aktivity jsou zpravidla nižší úrovně, bližší biologickým potřebám – jídlo, masturbace, sexuální aktivity, manipulace s věcmi namísto kontaktu s lidmi, žalování namísto aktivní snahy o proniknutí do skupiny, později přepjatá záliba ve vlastní osobě, a to zvláště v její fyzické složce, spíše škodolibá radost z bolesti druhých než pozitivní cit přátelství a účasti atd”* (Langmeier a Matějček, 1974, s. 115).

1.5 Dělení deprivací

Psychickou deprivaci také dělíme podle typu na deprivaci biologickou, motorickou, senzoryckou, sociální, citovou. V následujícím textu vysvětlím, čím se jednotlivé deprivace vyznačují.

1.5.1 Deprivace biologická

Ze samotného názvu vyplývá, že jde o dlouhodobé neuspokojení biologických potřeb, zejména pak potřeby stravy, hygieny, lékařské péče, léků a vitamínů. Takováto deprivace má závažné důsledky pro lidský organizmus. Pokud je organizmus oslaben, dochází zároveň k nižší toleranci na stres. V dnešní době pomalu roste počet lidí žijících na hranici či dokonce pod hranicí chudoby. Takoví lidé potom nemívají syceny základní biologické potřeby. Trend neustálého zvyšování daní, které neroste konstantně s výší průměrné mzdy, vede k tomu, že lidé začínají šetřit právě na stravě, hygieně apod. Následky jsou pak patrné jak ve fyzickém, tak biologickém i duševním světě člověka.

1.5.2 Deprivace motorická

Jedná se o omezení pohybu, prostoru a soukromí. Děti v tomto případě nemají možnost rozvíjet svoji motoriku, a tak začínají chodit mnohem později, než to bývá zvykem. Často se takové děti nedokáží najíst samy, protože neumějí držet v ruce příbor. Většinou jde o děti, které byly odebrány z velmi patologických rodin, kde docházelo k týrání.

Avšak motorickou deprivací mohou trpět například i děti, které mají závažné zdravotní problémy, jež vyžadují neustálý pobyt na lůžku. A v neposlední řadě také děti vyrůstající v kolektivní ústavní péči, kde mají omezené možnosti soukromí.

1.5.3 Deprivace senzorická

Jak jsem se již ve své práci zmiňovala, jednou ze čtyř základních potřeb dítěte pro jeho zdravý psychický vývoj je potřeba podnětů. Člověk bývá do světa vybaven pěti základními smysly, které pomáhají v orientaci

ve světě. V některých rodinách nemají děti možnost rozvíjet své smyslové schopnosti.

1.5.4 Deprivace sociální

Tento typ deprivace může mít mnoho podob. V první řadě jde o dlouhodobé ochuzení o sociální kontakt, který je také jedním z nezbytných podmínek pro zdravý psychický vývoj jedince. Sociální deprivace může mít podobu krajní izolace dítěte od světa. V první řadě k tomu dochází, pokud se jedná o psychopatické rodiče či osoby zodpovědné za výchovu dítěte.

Během několika posledních let se objevily dva takové případy v sousedním Rakousku. Jednalo se nejprve o případ Nataschy Kampuschové, která však nebyla vězněna svými rodiči, nýbrž unesena a držena v izolaci celých 8 let. Krátce poté byl odhalen ještě otřesnější případ, kdy J. Fritzl 24 let věznil ve sklepě svého domu svou dceru, se kterou zplodil sedm dětí. V těchto případech však nešlo pouze o deprivaci sociální, ale hned o kombinaci několika deprivací najednou, jak tomu často bývá. Z historie známe řadu dalších případů, v nichž došlo ke krajní sociální izolaci dítěte.

Za méně závažnou sociální deprivaci můžeme považovat tu, kdy je celá rodina izolována od svého okolí. Důvody jsou nejrůznější. Jednak se samozřejmě může jednat o rodiče, kteří jsou psychicky nemocní, nebo se jedná například o izolaci celé rodiny od společnosti z různých důvodů, např. romské rodiny žijící mimo romskou komunitu. V některých státech, kde dosud panuje diktátorský režim, dochází k izolaci, tzv. „domácímu vězení“ z politických důvodů.

1.5.5 Citová deprivace

V tomto případě dochází k dlouhodobému strádání v důsledku nedostatku emočních podnětů. Chybí zde láska, dotyky, porozumění atd. K citové deprivaci dochází často v rodinách, kde jeden z rodičů, zejména pak matka či osoba pečující o dítě, nejsou schopni dávat dítěti lásku. Tj. dítě není saturováno jednou z nejzákladnějších potřeb v životě. Necítí se být přijímáno, a tudíž nikdy nepřijímá ani samo sebe. Svět se takovým dětem jeví jako místo, které je nebezpečné. Takové děti pak vyrůstají v dospělé necitelné lidi.

Bohužel v dnešní době kdy je společnost orientována hlavně na výkon se takovýchto dětí bude objevovat čím dál víc. Více se tomuto tématu a dopadům citové deprivace budu věnovat v další kapitole.

2. kapitola

Vývojová psychologie

Z hlediska celkového vývoje, normálního i toho patologického je potřeba nezapomínat na význam jednotlivých životních období a souvislost mezi nimi. V neposlední řadě je pro zdravý vývoj žádoucí, aby podněty a učení působily ve vzájemné shodě a zároveň aby byl tento vývoj v časové shodě. Pokud však k této shodě opakovaně nebo vůbec nedochází, může dojít ke vzniku psychické poruchy.

U psychické deprivace hraje samozřejmě velkou roli, v jakém období dojde k deprivaci situaci a ke všem podmínkám, o kterých jsem psala v první kapitole. V této kapitole jsem se rozhodla nejdříve se zabývat kognitivním vývojem a poté emočním vývojem.

2.1 Piagetova vývojová teorie

O jednotlivých vývojových obdobích dítěte toho bylo mnohé napsáno a autoři se často lišili v názorech, co je pro děti v každém vývojovém období důležité a co je pro něj specifické. Z hlediska kognitivního vývoje jsem vybrala Piagetovu teorii vývojových stádií:

1. **senzomotorické stádium** (narození – 2 roky) – Odlišuje se od objektů. Rozeznává sebe jako aktivního činitele a začíná jednat záměrně, např. tahá za stuhu, aby hýbalo hračkou, nebo třese chřestítkem, aby udělalo hluk. Dosahuje vědomí stálosti objektu: uvědomuje si, že objekty dále existují, když nejsou přítomné pro bezprostřední smyslové vnímání.

2. **předoperační stádium** (2 – 7 let) – Učí se utvářet jazyk a vytváří reprezentace objektů pomocí představ a slov. Myšlení je stále egocentrické: má obtíže s uvědomováním si názorů druhého. Třídí předměty podle jednoho rysu, např. dává dohromady všechny kostky, nezávisle na jejich barvě.

3. **stádium konkrétních operací** (7 – 12 let) – Dokáže logicky přemýšlet o operacích, objektech a událostech. Chápe stálost počtu (v 6

letech), množství (v 7 letech) a hmotnost (v 9 letech). Třídí předměty podle různých vlastností a dokáže je seřadit podle jedné vlastnosti, např. velikosti.

4. **stádium formálních operací** (12 let a více) – Dokáže myslet logicky o abstraktních pojmech a systematicky testovat hypotézy. Zabývá se abstrakcí, budoucností a ideologickými problémy.

2.2 Emoční vývoj podle Marie Vágnerové

K této kapitole jsem si vzala na pomoc knihu od Marie Vágnerové *Vývojová psychologie*. V jednotlivých vývojových obdobích se zaměřím na emoční vývoj dítěte.

2.2.1 Od narození až do kojeneckého období

Během prvního roku života jsou pro dítě emoce nejdůležitější schopností, protože díky nim mohou komunikovat se svým okolím. Jednak mohou prostřednictvím emocí dávat najevo, jak se cítí nebo co potřebují, a také jim emoce slouží jako základní hodnotící systém. Jsou vnímavé k emocím, které projevuje jejich okolí, a tím jsou schopny se orientovat v dané situaci. První osobou, se kterou dítě začíná komunikovat přes své emoce, je buď matka, nebo jiná pečující osoba.

K prvnímu úsměvu, který není bezděčný, ale záměrný, dochází již kolem 2. měsíce života a zhruba za měsíc jsou děti schopny vyjádřit základní emoce jako radost nebo zlost. Autorka ve své knize uvádí, že k dalšímu vývoji dochází kolem 6. – 9. měsíce, kdy děti už umějí diferencovat širší paletu emocí. Například umějí rozeznat strach od hněvu apod.

Během prvního roku života také dochází k separační úzkosti, kterou zná snad každá matka. Autoři se celkem různí v přesném stanovení, kdy k separační úzkosti dochází, ale ve své podstatě to bývá kolem 7. měsíce a později. Jde o stav, kdy se dítě bojí, že bude matkou opuštěno, a

tak na každý matčin odchod, byť jen chvilkový, reaguje pláčem nebo podrážděním. Jedná se o velmi důležitou zkušenost dítěte, protože se tím prohlubuje jeho důvěra v pečující osobu, ale také důvěra v okolní svět.

V případech, kdy matka nedovede dítě opustit ani na chvíli, mu nevědomky škodí, protože dítě se pak na matce stává závislejším a tím zároveň méně svobodným. V opačném případě, kdy je dítě matkou opuštěno, dochází k nabourání jeho bazální důvěry, svět se pro něj stává nebezpečným místem.

2.2.2 Batolecí období

Sama autorka v této kapitole uvádí, že emoční projevy, jejich kvalita i vztah k vyvolávajícím podnětům odpovídá dosaženému stupni vývoje dětské osobnosti. Dochází k výraznému uvědomování si sebe sama a schopnosti sebeprosazení se. S tím pak je také spojeno to, že dítěti jsou čím dál více nastavována pravidla a normy, které má dodržovat.

V tomto období děti dokáží silně reagovat hněvem a vztekem, ale zároveň již mají první pocity studu. Také se u nich objevují pocity lítosti, například nad rozbitou hračkou. Pokud se dítěti něco podaří a je za to patřičně pochváleno, můžeme již vidět projevy hrdosti a pýchy.

V některých situacích je pak patrná žárlivost – na sourozence, na rodiče či jinou osobu, ale může to být i žárlivost vůči domácímu mazlíčkovi.

Separacní úzkost, která v tomto období ještě narůstá, se kolem 2. poloviny 2. roku života začne postupně vytrácet. Děti se začínají umět vcítit do prožitků druhého člověka, být empatické. Podle Vágnerové rodiče, kteří pomáhají svým dětem uvědomovat si emoce, tím pomáhají rozvoji empatických schopností.

V období batolecím se také vyskytuje tzv. období vzdoru, které podle některých odborníků začíná již kolem 18 měsíců a může trvat až do 5 let. V tomto případě jsou děti, jak již samotný název vypovídá, v odporu. Vše bývá špatně, mívají často špatnou náladu, vztekají se, když není po jejich. Pro rodiče je důležité si uvědomit, že si nic z projevů dítěte nemají

brát osobně a určitě za ně dítě netrestat. Trestání dětí za projevený vztek není šťastnou cestou, rodiče tím upírají dítěti právo na negativní emoce.

2.2.3 Předškolní věk

Toto vývojové období je charakteristické mnohem stabilnějšími emočními projevy, než tomu bylo v předchozím období. Avšak i přesto se emoce mohou velmi rychle střídat a přecházet z jedné do druhé. Například když se dítě směje a za chvíli pláče. Marie Vágnerová uvádí, že: „*Typický způsob emočního prožívání předškolních dětí lze shrnout do několika bodů*“ (Vágnerová, s. 197, 2005).

V první řadě vztek a zlost se již tolik nevyskytují, protože děti již lépe rozumí, jaké příčiny způsobující vznik nepříjemných situací. V tomto období bývá typickým jevem, že se děti často zmiňují o imaginárních kamarádech či strašidlech, které je v noci navštěvují. To je spojeno s jejich bujnou fantazií a pocitem strachu, který je sice v první řadě negativní emocí, ale zároveň pro ně přináší pocit vzrušení, který je také příjemný.

Předškolní děti již dobře rozumí tomu, co je to za týden nebo za měsíc, a tak se již dokáží těšit na události, které je čekají. Jejich přirozená veselost rozvíjí smysl pro humor. Již dobře dokáží rozeznávat emoce negativní a emoce pozitivní a s nimi spojené společenské hodnocení. Egocentrismus předškolních dětí je ovšem vede k myšlence, že ostatní lidé budou prožívat to samé co ony samy. Děti totiž sice rozumějí základnímu rozdělení emocí, nejsou však schopny porozumět celému komplexu emocí; nerozumí tedy tomu, že jeden člověk může prožívat několik emocí zároveň. Až kolem 6 let jsou děti schopny rozumět emoční ambivalenci, tomu, že lidé mohou mít z něčeho jen trochu radost nebo být z něčeho smutní jen částečně.

Autorka dále uvádí, že: „*V předškolním věku se rozvíjí emoční inteligence, děti lépe chápou svoje pocity, dovedou projeviti empatii*

k emočním prožitkům jiných lidí, oddálit vlastní uspokojení a alespoň částečně ovládat své citové projevy“ (Vágnerová, 2005, s. 1999).

V tomto období se také poprvé objevují první vztahové emoce. Většina z nás svou první lásku zažila v době mateřské školy. Nepatří sem však jen pocity lásky, ale také negativní vztahové emoce jako je například nesympatie apod. Děti už také vědí o inkongruenci, což znamená, že lidé mohou uvnitř prožívat jiné emoce, než ukazuje jejich verbální projev.

V daném období se poprvé objevují také emoce pocitu viny, které jsou v závislosti na dosaženém stupni morálního vývoje.

2.2.4 Školní věk

V tomto období dochází ke zvýšení emoční stability a zároveň ke zvýšení odolnosti vůči zátěži. Děti školního věku bývají zejména optimistické a jejich vnímání dění kolem nich bývá také hodně pozitivní.

Dokáží již regulovat své emocionální projevy, jsou si vědomy toho, že existují situace kde je lepší své emoční projevy potlačit a jindy je zase projevit. Autorka uvádí, že toto jednání je spojeno s potřebou být druhými přijímán, což sebou přináší podmínky projevů chování tak, jak je objekt zájmu vyžaduje. Objektem zájmu mám v tomto případě na mysli vrstevníky a kamarády, ale také spolužáky, učitele a samozřejmě i rodiče. Vzhledem k tomu, že dochází k postupnému snižování egocentrismu, mohou být tyto děti empatictější a rozumět pocitům druhých lidí. Děti školního věku jsou již schopny emočně komunikovat. *„Umožňují předat informace o vnitřních stavech komunikačnímu partnerovi, jemuž nemohou být tak jasné a zřejmé jako subjektu, který je prožívá. Emoční komunikace je proces vysílání a přijímání signálů, je umožněna percepcí a interpretací těchto podnětů. Děti školního věku dovedou komunikovat i tímto způsobem, jsou schopné chápat emoční signály a vyjádřit vlastní pocity způsobem, který je pro ostatní srozumitelný“ (Vágnerová, 2005, s. 263).*

Během tohoto období může dojít k výkyvům v emočním vývoji, a to zejména proto, že toto období je spojeno s nástupem do školní docházky,

což vyžaduje dodržování pravidel. Dále to pak v dětech může spíše prohlubovat negativní emoce jako úzkost a strach. Tyto mohou být prohlubovány skutečností, že se velké množství dětí v tomto období stává alespoň jednou obětí šikany, která má také destruktivní vliv na emoční vývoj školních dětí.

2.2.5. Období dospívání – adolescence

O období tzv. puberty bylo také mnoho napsáno a je častým společenským tématem. Tímto obdobím si prošel každý z nás, někdo klidněji, někdo bouřlivěji. Charakteristické pro tuto etapu je, že dochází k výraznému kolísání emočního prožívání a projevů, které je z určité části spojováno s výraznou hormonální změnou. Dříve roztomilé a bezprostřední děti jsou najednou nepříjemné, rozmrzelé, hádavé. Jejich stále nezralé sebeovládání způsobuje, že reagují mnohem impulzivněji a hůře se ve svém projevu ovládají. Toto pak způsobuje vyšší četnost konfliktů s jejich sociálním okolím. Stačí opravdu velmi málo, aby došlo ke konfliktu mezi dospělým a dospívajícím. Podle dospívajícího mu dospělý dostatečně nevěnuje pozornost nebo nesouhlasí s něčím, co by dospívající rád podniknul s kamarády atd. V tomto období jsou velmi přecitlivělí na projevy jiných lidí, které vnímají spíše negativně i přes to, že původní reakce je adekvátní.

Dochází ke zvýšení negativního emočního prožívání. Děti mají zmatek v hodnotách a nerozumějí vlastním emocím. Mají pocit, že jim nikdo na světě nerozumí a nechápe, jak se cítí. Emoční ladění bývá dosti depresivní. Ke stabilizaci emočního prožívání dochází na konci tohoto období, nedochází již k tak prudkým výkyvům nálad. Děti se jeví jako „rozumnější“, klidnější a vyrovnanější.

3. Kapitola

Ranný vztah a vývoj dítěte

Již mnohé bylo napsáno o vztahu dítěte k matce či jiné pečující osobě, existuje celá řada teorií a názorů. Následující kapitolu jsem se rozhodla věnovat tomuto primárnímu vztahu, a to zejména proto, že podle mého názoru u dětí, které žijí v rodinách zaneprázdněných či jinak selhávajících, často dochází k narušení tohoto vztahu. V tuto chvíli se začíná roztáčet bludný kruh ve vývoji dítěte, vedoucí k jeho citové deprivaci a tím poškození osobnosti. Nyní se budu pouze z psychologického hlediska zabývat navázáním primárního vztahu dítěte s matkou a otcem. V první části kapitoly se snažím představit čtyři hlavní teorie o navázání raného vztahu dítěte k matce či jiné pečující osobě.

V druhé podkapitole se pak již konkrétně věnuji nepřekonané Bowlbyho teorii attachmentu, kterou považuji za základní těžiště své práce. Představuji zde Harlowův výzkum opic, kterým se Bowlby nechal inspirovat. Také se samozřejmě věnuji výzkumu Ainsworthové, která je považována za spoluautorku teorie attachmentu.

Poslední část jsem věnovala teorii o sociální děloze, se kterou přišli naši odborníci Chvála a Trapková. V této teorii nejde tolik o raný vývoj dítěte, jako spíše o celkový vývoj jeho osobnosti před tím, než dojde k separaci od rodiny a založení si rodiny vlastní.

3.1 Čtyři pohledy na raný vztah dítěte k matce

V roce 1958 došlo k zásadní změně v pohledu na raný vztah dítěte k matce. Zasloužil se o to John Bowlby, který poprvé vyslovil svou teorii attachmentu. Ve své knize *Attachment and loss-attachment* (česky *Vazba*, 2010) tento autor uvádí další čtyři alternativní teorie o podstatě a počátku připoutání se dítěte k matce. Uvádí je následujícím způsobem:

- „*Dítě má řadu psychologických potřeb, které musí být uspokojeny, zejména potřebu potravy a tepla. Pokud se dítě začne zajímat o*

nějakou lidskou postavu a připoutávat se k ní, tedy zejména připoutávat se k matce, je to důsledek toho, že matka naplňuje jeho fyzické potřeby a že se dítě postupně naučí, že matka je zdrojem jeho uspokojení. Budu používat názvu ‚teorie sekundárního pudu‘, což je pojem odvozený z teorie učení. Tato teorie objektivních vztahů se rovněž označuje jako ‚teorie vypočítavé lásky‘ (Cupboard-Love Theory).

- *U novorozenců existuje vrozený sklon zajímat se o lidský prs, sát ho a orálně si ho přivlastňovat. Postupem času se novorozenec naučí, že je-li u prsu, je tam přítomná rovněž matka, a tak navazuje kontakt také s ní. Navrhuji zde označení ‚teorie primárního sání objektu‘ (Primary Object Sucking).*
- *U novorozenců existuje vrozený sklon být v kontaktu s lidskou bytostí a přidržovat se jí. V tomto smyslu zde existuje ‚potřeba‘ objektu nezávisle na potravě, která je stejně primární jako ‚potřeba‘ potravy a tepla. Navrhuji zde označení ‚teorie primárního upnutí k objektu‘ (Primary Object Clinging).*
- *Novorozencům se nelíbí, že byli vyhoštěni z dělohy a chtějí se vrátit zpět. Toto se nazývá ‚teorie primární touhy po návratu do dělohy‘ (Primary Return-to-Womb Craving)“ (Bowlby, 2010, s. 161).*

3.2 Teorie attachmentu

Právě J. Bowlbyho lze pokládat za jednoho z prvních odborníků, kteří stáli na počátku vědeckého bádání a teoretického ukotvení psychické deprivace. Jeho teorie attachmentu (vztah, připoutání nebo také užívaný pojem vazby) pak vysvětluje jako základní potřebu pro zdravý vývoj dítěte jeho potřebu navázání kvalitního a bezpečného vztahu s matkou nebo náhradní pečující osobou.

Bowlby se nechal inspirovat experimenty prováděnými na opicích, které prováděl Harry Harlow. Cílem výzkumu bylo zjistit, za jakých podmínek se vytváří vztah mezi matkou a dítětem. Bylo to v době

behaviorismu a převládal názor, že dítě je k matce připoutáno hlavně kvůli tomu, že ho krmila.

Experiment probíhal tak, že opičí mládě bylo odebráno od matky a dáno do klece se dvěma umělými napodobeninami opice. Jedna napodobenina byla vyrobena ze železa a byla na ni umístěna umělá bradavka, ze které mohlo mládě sát mléko. Druhá napodobenina nebyla opatřena umělou bradavkou, byla však pro opici pohodlnější, protože ji výzkumníci potáhli froté ručníkem. Mládě po období sklíčenosti zůstávalo více v přítomnosti látkové napodobeniny, tulilo se k ní. Při vystavení stresové situaci se okamžitě k této napodobenině schoulilo. Závěr výzkumu byl, že opice si vyvine vztah spíše k měkké a příjemné napodobenině než k té, která poskytuje stravu. Jak v říši lidské, tak i zvířecí, existuje mnoho příkladů, kdy matka z různých důvodů nemůže nebo nechce krmit své dítě a to přes to k matce přilne.

Bowlbyho teorie říká, že pro zdravý vývoj osobnosti dítěte je nezbytné, aby mělo příležitost navázat bezpečný vztah k matce. Sledoval děti hospitalizované v nemocnici, poválečné sirotky, děti v dětských domovech. Na psychologické konferenci vystoupil s filmem o dvanáctileté dívce, kterou po delší čas natáčel, když byla izolována v nemocnici bez kontaktu s matkou. Zprvu je děvče usměvavé, postupně však upadá do těžkého depresivního stavu, který nazývali hospitalizmus. Tento film natolik šokoval, že měl zásadní vliv na změnu péče o hospitalizované dítě.

Mary Ainsworthová, jež je považována za spoluautorku teorie attachmentu, tuto teorii obohatila tím, že provedla výzkum na afrických a amerických dětech. V tomto výzkumu si všimla, že jakmile matka byť jen na chvíli opustila dítě, to se jí ve většině případů začalo dožadovat. Také popsala, že v tomto vztahu existuje potřeba opačného směru, kdy dítě potřebuje opouštět matku. Toto chování spojuje s obdobím, kdy dítě začíná lézt. Postupně opouští matku na čím dál tím větší vzdálenost, ale stále je pro něj důležité, aby se k ní mohlo v případě potřeby bezpečně vrátit.

Tato zjištění pak vedla k experimentálnímu výzkumu v laboratoři, jehož cílem bylo zkoumat reaktivní chování dětí na návrat matky, která se záměrně vzdálila z hery a dítě tam po určitou dobu zůstalo samo. Výsledné reakce dětí byly nakonec rozděleny do tří kategorií:

- Děti jistě připoutané – radostné reakce, děti neměly s odchodem matky problém a projevovaly se radostně, když se matka vrátila zpět do místnosti.
- Vyhýbavé reakce – zde se děti projevovaly spíše vyhýbavě. Při odchodu matky se neprojevovaly zvláště úzkostně, ale nepatrné znejistění se projevilo. Po návratu matky bylo jejich chování vyhýbavé. K matce šly, ale rychle odběhly k jiné činnosti. Takové děti se také nechají ukonejšit cizí osobou.
- Poslední bylo ambivalentní připoutání. Děti tohoto typu po opětovném shledání matce spíše vzdorují. Například pláčou a dožadují se kontaktu, ale když je matka vezme do náruče, tak chtějí pustit.

3.3 Sociální děloha

Před několika lety nám PhDr. A. Paloušová dala ke zkoušce povinně přečíst knihu od Chvály a Trapkové *Rodinná terapie psychosomatických poruch*. V této kapitole budu vycházet z uvedené knihy, ve které autoři vysvětlují vývojovou teorii potřeb dítěte ve vztahu k matce a otci. Představují rodiče jako takové „dva pilíře“, kolem kterých dítě ve svém vývoji osciluje tak, jak samo zrovna ve svém období potřebuje.

„Probíhá-li vývoj dítěte optimálně a je koordinován v koevoluci s oběma rodiči, kdy mu nic nebrání, aby se spontánně přiklápělo tu k matce, tu k otci, vyrostе z něj zralý dospělý s jasnou pohlavní identitou, který je navíc schopný dočasně nahradit chybění druhé polarity v prostředí a zvyšovat tak možnost přizpůsobení z hlediska svého pohlaví situačně nepříznivým podmínkám“ (Chvála a Trapková, 2004, s. 75).

Podle autorů dítě mezi rodiči podle svých vývojových potřeb a možností „osciluje“. K tomu musí být oba rodiče volně k dispozici a není výhodné, když jsou z hlediska dítěte špatně rozlišitelní nebo kdykoli zaměnitelní. Během vývoje k dospělosti existují období, kdy dítě potřebuje víc nepodmíněnou náruč matky a kontakty s otcem nijak zvlášť nevnímá a

nevyhledává, nebo je dokonce proti němu negativisticky nastražené. V jiných obdobích naopak potřebuje pevnou, laskavou a vyžadující přítomnost otce, kdežto matku může docela dobře postrádat, případně jej tak matka irituje, že se drží raději mimo její dosah.

„Důležité je, aby mělo dítě na vybranou podle svých vlastních vnitřních hodin, ke kterému z rodičů se spíše přikloní, a ne aby se muselo přizpůsobovat jen z vnějšku nabízeným kontaktům výhradně podle potřeb a času rodičů“ (Chvála a Trapková, 2004, s. 110). Zejména poslední větu z výše uvedené citace bych ráda zdůraznila, protože podle mého názoru podporuje moji základní hypotézu o vzniku deprivace v důsledku zaneprázdněnosti rodičů. Tito rodiče totiž nepřizpůsobují svůj svět dítěti, ale dítě musí přizpůsobovat svůj svět a své potřeby jim, což je vůči dětem samozřejmě neadekvátní požadavek. Dále pak nedochází k vzájemnému naladění se a setkávání, ale podle mého názoru spíše ke střetům a srážkám vedoucím spíše ke konfliktu. Více se však samotným rodinám budu věnovat v další kapitole.

4. kapitola

Deprivace v rodině

V této kapitole bych se ráda nejprve věnovala pojetí dnešní rodiny z pohledu sociologie, jak se dnešní společnost změnila a jaké jsou její priority, přičemž se snažím objevit důvody, proč dnešní manželské svazky zažívají tak masivní rozpad.

V další části jsem se již zaměřila na pojem subdeprivace, který odborná společnost používá právě u problému deprivace v rodině, zejména jsem se věnovala výzkumům z posledních třiceti let. Prvním je výzkum nechtěných těhotenství matek, které v době socialismu žádaly o interrupci, a byla jim zamítnuta. Takové matky pak vychovávaly děti, které nechtěly. Druhým výzkumem, kterým se v této kapitole zabývám, je výzkum rodičovských postojů vůči nenarozenému dítěti.

Dále se věnuji přímo citové deprivaci v rodině a snažím se objasnit, jak k takové deprivaci dochází a proč k ní v takových rodinách vůbec může dojít. Pro lepší pochopení jsem pak vybrala několik patologií rodin, u kterých se dá předpokládat, že k citové deprivaci dětí může dojít.

Nejsou to však jen patologické rodiny, které produkují deprivované děti. K tomu, aby se z dítěte stal deprivant, může přispět specifická deprivanční situace, kterou rodina prochází. Touto situací mám na mysli válku nebo, což je dnes aktuálnější, rozvod rodičů, který může probíhat problematicky a děti se v něm mohou ocitnout jako rukojmí.

V poslední části osvětluji, že rodina nemusí být patologická, ani nemusí projít deprivanční situací, aby bylo dítě či děti citově deprivované. Stačí, když rodina sama neumí řádně pracovat s emocemi či se snaží své děti před negativními emocemi chránit. V podstatě jsou to chyby v emoční výchově dětí, které pak mohou mít stejné následky v emoční rovině jako u dětí z rodin rozvedených nebo sociálně patologických.

4.1 Sociologické pojetí dnešní rodiny

Při přípravě na diplomovou práci jsem původně zamýšlela zařadit kapitolu o vývoji rodiny za posledních 100 let. Nakonec jsem se rozhodla tuto kapitolu vynechat, protože každému odborníkovi se dozajista již několikrát dostala do ruky kniha nebo článek o tom, jak se podoba rodiny mění a její původní funkce zaniká. Rodina je sice základ státu, ale v dnešní době má již úplně jinou úlohu, než tomu bylo například před sto lety, což si každý v našem oboru dozajista plně uvědomuje. Ostatně nemusí se jednat pouze o odborníka, o úpadku společnosti dnes hovoří mnoho lidí v běžném životě.

Vím, že mé následující tvrzení mnohé zvedá ze židle, přesto si za ním stojím. Revoluce politického systému, která proběhla v roce 1989, přinesla lidem svobodu, ale jak tomu v životě bývá, vše má svou cenu. Tato svoboda společnosti přinesla svou daň ve formě zvýšeného počtu rozpadů manželství i zvýšení počtu nesezdaných párů, ve kterých již je potomek. Otevřela také mnohé příležitosti, zejména pak ty pracovní. Dnešní doba kapitalismu určuje překotné tempo a přináší mnohem více povinností, než tomu bylo kdysi. Už Nietzsche předpověděl podobu dnešního světa, kdy jsou lidé zaměřeni na výkon, a aby byli úspěšní musí, být stále výkonnější. To vše dohromady způsobilo, že lidé jsou k sobě navzájem lhostejnější a tato lhostejnost se podle mého názoru promítá i do dnešních rodin.

Moje myšlenky také potvrdil příspěvek Tomáše Katrňáka v knize *Utváření a vývoj osobnosti*, v němž uvádí, že společnost za posledních 20 let prošla změnami politickými, ekonomickými a sociálními, jejichž odvrácenou tvář je změna podoby současné rodiny. „*Doba, kdy rodina není jednotkou produkce, ale naopak jednotkou konzumu, je spojena s manželskou rovností. Dělbá práce, podle níž existovaly přesně vymezené ženské a mužské role, přestala být zřejmá*“ (Smékal, Macek a kol., 2002, s. 229). Doby, kdy otec odcházel z rodiny za prací a ženy zůstávaly doma, pečovaly o domácnost a staraly se o výchovu dětí, již pomalu skončily.

V tomto článku, i v řadě jiných prací se můžeme dočíst, že v rodině přestává platit „my“, ale již převažuje „já“. V dnešní době tedy jde člověku hlavně o osobní svobodu a autonomii.

Autor ve svém článku dále uvádí, že dnešní lidé vstupující do manželství se dostávají do rozporu mezi stabilitou manželství a mezi společenským uplatněním a prestiží. Právě tento důvod bývá jako jeden z mnoha uváděn coby častá příčina rozpadu manželství a také přispívá k výraznému fenoménu singles, lidí žijících o samotě bez partnera.

Jedním z mnoha důvodů, proč dnes mnoho lidí raději zůstává svobodných nebo dochází k rozpadu rodin, je také to, že dnešní mladí před uzavřením sňatku projdou několika partnerskými vztahy. Podle mého názoru tato zkušenost má z negativního hlediska vliv na rozpad manželství. Lidé si již několika rozchody prošli, a proto tento krok „do neznáma“ již není tolik obávaným, protože je to již z minulosti vyzkoušenou zkušeností.

Další vliv na to má i to, že mladí lidé si dnes raději nejprve vyzkoušejí společné bydlení, než sňatek uzavřou. Takové jednání je pro ně pohodlné, protože neohrožuje jejich autonomii. Pokud vztah nevyhovuje jednomu nebo oběma partnerům, je pro ně mnohem snazší takový vztah opustit. Jelikož už se oproti minulosti neklade takový důraz na manželský svazek, ve kterém partneři setrvávají společně i v krizi, jak tomu bylo u našich babiček.

Co mě v příspěvku zaujalo, byl vliv na rozpad rodiny podle toho, ve které společenské třídě se rodiny nachází. Tato data vycházejí ze sčítání lidu v roce 2001. Rodiny, které jsou řazeny do kategorie vyšší třídy, mají mnohem větší rozvodovost než rodiny ze středních či nižších sociálních vrstev. Dozajista v tomto fenoménu hraje roli ekonomika. V rodinách s vysokou životní úrovní manželé nemusejí tolik řešit, kde bude bydlet ten, kdo z rodiny odchází. V rodinách středních a nižších vrstev je tato ekonomická otázka mnohem závažnější a více rozhoduje o tom, že k rozvodům nedochází tolik jako ve vyšších vrstvách. Rovněž zde hraje roli čas společně strávený v rodině. Rodiny podnikatelů nemají na sebe tolik času jako rodiny středních či nízkých vrstev. Samozřejmě vzhledem k základní hypotéze mé diplomové práce nelze tvrdit, že v „podnikatelských“ rodinách, kde je málo času na výchovu dětí, dochází

k deprivaci. V rodině nakonec ani tolik nejde o to, aby spolu trávila spoustu času, ale jak kvalitně spolu tráví čas. V rodinách, kde jsou všichni doma (v jednom prostoru), ale každý se věnuje svojí činnosti, lze hovořit o předpokladu, že děti budou deprivované. Existuje mnoho důvodů, proč má rodina méně času na to být spolu, ale zase si ten krátký čas dokáže užít společnou činností. Nejde tedy o kvantitu, ale hlavně o kvalitu.

Jedním z posledních jevů, které nepřejí rodině a který bych ráda uvedla, je podle mého názoru to, že mnoho rodin spolu tráví čas hlavně u televize. V minulosti rodiny televizi neměly, a tak si dokázaly najít čas a naladit se na sebe navzájem mnohem více, než je tomu dnes. Díky takovým večerům se vyprávěly příběhy, předávaly se tradice atd. Tím se zachovávala rodinná tradice, která zajišťuje přežití rodu. Dnešní rodina si sice společně zapne večer televizi, což lze považovat za formu jakéhosi společného sdílení, avšak v této variantě příliš nedochází k vzájemné komunikaci verbální ani citové.

4.2 Subdeprivace

Po termínu psychická deprivace se v odborné veřejnosti zažil také druhý termín tzv. psychická subdeprivace. Jedná se v podstatě o děti, jež ve svém chování vykazují obraz deprivantů, avšak tyto děti nebyly odloučeny od svých rodin a prakticky vůbec nedošlo k oddělení dítěte od rodiny.

Před třiceti lety Dytrych, Matějček a Schuller provedli longitudinální výzkum na dětech, které byly vychovávány v rodině, ale o těhotenství matky se vědělo, že bylo nechtěné. Jednalo se o matky, které žádaly tzv. potratové komise o interrupci, která jim byla zamítnuta. Tyto matky pak byly donuceny své dítě porodit a pečovat o něj. Každému je ihned zřejmé, že taková matka celé těhotenství prožívala jako negativní životní situaci, a dá se předpokládat, že v mnoha případech své dítě po porodu vnímala jako životní překážku, která jí brání ve spoustě věcí, které by dělala raději. *„Dítě žilo v atmosféře, která ohrožovala pocit jeho bezpečí,*

narušovala, či dokonce znemožňovala identifikaci s rodiči a vedla k výskytu úzkostných stavů“ (Matějček a Dytrych, 1994, s. 202).

Další podobné longitudinální výzkumy byly provedeny jednak na rodinách s nechtěným těhotenstvím, jednak na rodinách, kde jeden z rodičů (často otec) byl alkoholik, nebo na dětech narozených mimo manželství. Studie ukazuje, že děti ze zkoumané skupiny nevykazovaly oproti kontrolní skupině žádné nápadnosti v biologickém vývoji. Rozdíly byly patrné však ve vyšší návštěvnosti zdravotnických zařízení u dětí z nechtěných těhotenství. Dále bylo ve výsledcích výzkumu nápadné, že tyto děti měly mnohem větší výukové problémy a svým sociálním okolím byly hodnoceny spíše jako problémové, konfliktní. V sociometrii se tyto děti většinou vyskytovaly na spodní hranici. Nápadný je i vyšší výskyt nadváhy těchto dětí, který se vysvětluje jako kompenzační tendence. Když není dítě syceno matkou, najde si náhradní způsob uspokojení, jakým je nadměrné přejídání. V pozdějším věku mají tyto děti větší sklon k delikventnímu jednání, zneužívání drog a alkoholu. Často utíkají do alternativních subkultur. Nápadná je pak u těchto dětí nízká míra sebedůvěry a sebevědomí.

Z dalšího výzkumu, během kterého byl použit Condonův dotazník, který zkoumá vztah rodičů k nenarozenému dítěti, se ukázalo, že lidé, u nichž byla navázána jistá vazba, vypráví o svém životě bez větších problémů. *„Lidé s vazbou nejistou si někdy na dětství ‚nevzpomínají‘ a sdělují, že bylo dokonalé. V jiných případech podrobně, často ulpívavě popisují obtíže a bolesti“ (Koukolík a Drtilová, 1996, s. 154).*

To, co je na subdeprivaci opravdu závažné, je její komplikovanost v odhalení a včasné psychologické intervenci. Děti z takových rodin jsou dlouhodobě vystaveny deprivacní situaci a čím delší tato situace bývá, tím je její dopad na osobnost dítěte větší a následky fatálnější.

4.3 Citová deprivace v rodině

V 1. kapitole jsem pouze okrajově objasnila, co je to citová deprivace. Že se jedná o dlouhodobé strádání v potřebě být milován, pociťovat lásku atd. U citové deprivace v rodině je specifický nedostatek emočních podnětů, absence stabilního vztahu s matkou nebo jinou pečující osobou. „*Hladoví-li dítě po lásce a marně se ji snaží získat, vyvine se u něho nejprve pocit prázdnoty, neuspokojení, nedostatku něčeho potřebného – potom snad i pocit hněvu a zášti vůči matce či otci, kteří mu toto uspokojení odírají. Tak vzniká konflikt mezi pohnutkou rodičům uškodit, potrestat je nebo dokonce odstranit a mezi původní pohnutkou milovat je, najít u nich bezpečí a prokázat jim dobro, jak to vyplývá z primární neoslabené potřeby lásky*“ (Langmeier a Matějček, 1974, s. 25).

Je již jasné, že ve vývoji emocí hraje hlavní roli matka, a to zejména během prvních několika let života. Podle mého názoru však může dojít k deprivaci citové i ze strany otce. Každému z rodičů a jejich vlivu na vývoj emocí a vznik citové deprivace budu věnovat celou následující kapitolu.

O deprivaci v rodinách se začíná v posledních letech čím dál více mluvit i přes to, že se řešení tohoto problému odkládá. Deprivace v rodině je daleko komplikovanější než deprivace v ústavu, a to proto, že může nabývat velmi rozmanitých podob a je mnohem hůře odhalitelná. V posledních letech se věnuje pozornost hlavně dětem zneužívaným a týraným. To dále vede k tomu, že se citová deprivace u dětí nezachytí včas, a tak se takovéto děti dostávají do péče odborníků v pozdější době, zejména až v dospělosti (Langmeier, Balcar a Špitz, 2010).

Ráda bych své tvrzení o deprivaci v rodinách, kde je dítě na žebříčku hodnot až za individuálním uspokojováním a zaměstnaností rodičů, podpořila následující citací: „*V současné době však daleko větší nebezpečí představuje (zejména počtem postižených dětí) deprivace v rodinách, a to nejen v rodinách navenek nějak nápadných (otec alkoholik, matka osamocená), ale i ve zdánlivě dobrých a úplných rodinách, které mají vysokou životní a kulturní úroveň a požívají dobrou pověst. Je to zejména*

tam, kde profesionálně angažovaní rodiče (dnes zejména rodiny ‚podnikatelské‘) nemají na dítě čas nebo kde dítě přišlo více či méně nechtěně; někdy to vyplývá i z nedostatku empatie rodičů (zvláště matky) pro psychické potřeby dítěte. Často se pak tento nedostatek pozornosti a projevů lásky nahrazuje nadbytkem hraček, ponecháváním dítěte dlouhé hodiny u televize, předčasným dlouhodobým pobytem v kolektivních zařízeních, častým a mnohdy ne zcela odůvodněným předáváním dítěte do nemocnice nebo léčeben apod“ (Langmeier, Balcar a Špitz, 2010, s. 302).

4.4 Druhy rodin s předpokladem vzniku citové deprivace

„Psychologické příčiny nedostatečného citového příklonu k dítěti mohou být různého druhu, různého stupně kvality. Někdy jde jen o nevědomost nebo nesprávný výklad příručkových pouček, jindy o poněkud přepjatou pracovní nebo společenskou ctižádostivost, která odvádí rodiče od dítěte, a jindy opět o poněkud zvláštní zájmové zaměření“ (Langmeier a Matějček, 1974, s. 158).

Z hlediska patologie uvnitř rodiny se více či méně setkáváme s 9 druhy nefunkčních rodin. Do této kapitoly jsem vybrala rodiny, u kterých se dá předpokládat vznik citové deprivace. Musím však také odkázat na svou bakalářskou práci, kde jsem část kapitoly věnovala typům rodin, které výchovně selhávají.

4.4.1 Nezralá rodina

Do takové rodiny dítě přichází nečekaně, neplánovaně. Často je považováno za nechtěné. Rodiče jsou příliš mladí nebo osobnostně nevyzrálí na příchod potomka. Dítě vnímají jako překážku, která jim brání v jejich svobodném světě a přiděluje jim pouze starosti a povinnosti. K citové deprivaci v takovýchto rodinách může také docházet proto, že matka je citově nevyzralá, a proto není schopna dítě dostatečně emočně

sytit, ani se něj naladit. Často zvládne biologickou péči o dítě, ale tu emoční mu už není schopna dát. Kolikrát ani neví jak.

Z hlediska emoční nevyzrálosti Z. Helus říká: *„Mladí rodiče snadno propadají afektům, vznětům, ale už méně dokážou obklopit dítě klidnou atmosférou trvalé pohody a něhy“* (Helus, 2007, s. 154).

4.4.2 Ambiciózní rodina

Taková rodina působí navenek jako dobře fungující. Avšak rodiče jsou natolik zaměstnaní a zaměřeni na kariéru, že se pro ně stává přednější než jejich vlastní děti. O tomto druhu rodiny se ve své práci často zmiňují, protože ji považují za velmi rizikovou z hlediska citové deprivace.

Děti v takových rodinách bývají perfektně materiálně zajištěné, ale často se zde vytrácejí emoce. Rodiče na své děti nemají čas, protože zajištění materiálního nadbytku, který zajišťuje prestiž, vyžaduje, aby rodiče trávili více času mimo rodinu. Další z rizik, které u této rodiny vnímám, je zvýšená orientace na výkon. Pro emoce v takových rodinách není prostor. Rodiče kladou na děti velké nároky, takže takové děti často navštěvují hned několik prestižních kroužků, ve školních záležitostech vyžadují dobré výsledky. Selhání v takových rodinách nemá velký prostor.

Takové děti bývají inteligentní a jejich porucha se spíše projevuje v citové oblasti. Rodiče často předvádějí kolik básniček a písniček umí, jak vzorně se umějí chovat. V útlém dětství mohou tyto děti působit až autisticky. *„Ačkoli mají dobrou inteligenci, mívají při vstupu do školy řadu obtíží, neboť nesnášejí společnost dětí a snaha učitelky přiblížit se jim trochu intimněji vzbuzuje v nich vzdor. Ještě lépe se přizpůsobují v poměrně přísném, neosobním ovzduší, jaké vytvářejí ve třídě někteří učitelé výlučně didakticky zaměřeni. V pubertě se tyto děti stávají nápadnými svou nepřizpůsobivostí v kolektivu mladistvých, samotářstvím, často chorobnou čtenářskou vášní nebo nějakým excentrickým zájmem“* (Langmeier a Matějček, 1974, s. 161).

4.4.3 Odkládající rodina

V těchto rodinách je dítě silně ohroženo citovou deprivací. Rodičům je z nejrůznějšího důvodu dítě tak velkou překážkou, že se jej často zbavují tím, že ho k výchově odkládají k prarodičům, tetám nebo dokonce do institucionálních zařízení jako mohou být třeba týdenní jesle, které k mému velkému překvapení stále existují. Podobu odkládání dítěte mají také různá hlídací zařízení, která mohou navštěvovat děti již od 18 měsíců a jejich pobyt zde může trvat od ranních až do podvečerních hodin. O kompenzačních mechanismech, jako jsou zmíněná zařízení nebo chůvy, budu psát později.

Helus vysvětluje, že u dětí dochází jejich odkládáním k narušení potřeb a rovnoměrného citového vývoje. *„Ztěžuje se mu vytváření vztahu k ‚mým věcem‘, ‚mému domovu‘ a v návaznosti pak k formování ‚mých povinností‘, ‚mého pevného místa mezi druhými‘. Je zde nebezpečí vzniku deprivčního syndromu – příznaku citového strádání v důsledku nepřesvědčivosti klíčových citových vztahů. Je ohroženo harmonické vytváření sociálních návyků; střídání lidí, situací a požadavků kolem dítěte narušuje vývoj jeho uvědomování si, co je vhodné a co nevhodné. Postupně je dítě i morálně rozvráceno pocitem, že nikdo o ně nestojí, že nikam nepatří“* (Helus, 2007, s. 160).

4.4.4 Disociovaná rodina

V takovéto rodině jsou vážně narušeny důležité vztahy mezi členy rodiny. Toto narušení může být způsobeno vlivy, které působí na rodinu zvenčí či zevnitř, anebo jde o kombinaci vnitřních a vnějších příčin.

O narušení vztahu zvenčí jsem se již zmiňovala dříve, mluvila jsem o sociální deprivaci. Jako hlavní příčiny izolovanosti rodiny od okolního světa jsem uváděla, že se může jednat o rodiny, ve kterých jsou rodiče psychicky nemocní, rodiny, které jsou pro svůj kulturní původ izolovány nebo také třeba rodiny, které jsou izolovány kvůli svému politickému

přesvědčení. Dále se může jednat o rodiny, které mají opakovanou špatnou zkušenost se svým okolím, a proto je pro ně izolovanost od okolí bezpečnější než žít v něm. Jeden z partnerů může do nové rodiny vnášet zvyk, který je založen na negativním vnímání ostatních lidí. Dalším z faktorů, které pravděpodobně předcházejí vzniku izolace rodiny, je její konfliktovost s okolím (Helus, 2007). V takových rodinách nedochází k rozpadu vztahů pouze se širokým okolím, dochází také k zpretrhání vztahů s bližší rodinou, se sourozenci rodičů, jejich rodiči (tedy s prarodiči) a dalšími, kteří tvoří vzdálenou rodinu.

Do této chvíle jsem se zabývala hlavně izolovaností z vnějších důvodů. Jak je již výše zmíněno, disociaci rodiny od společnosti mohou ovlivňovat také vnitřní důvody. Důvodem může být psychicky nemocný rodič či rodiče, ale také rodiče pouze osobnostně nevyzrálí či také sami z dětství zdeformovaní. K izolaci rodiny v takovém případě může dojít například z důvodů, že si rodina připadá „nadřazena“ těm ostatním. A protože jejich okolí není natolik dokonalé jako rodina sama, nestojí o kontakt s takovými lidmi.

Pokud jsem výše hovořila o konfliktovosti rodiny s jejím okolím, považuji za nezbytné také hovořit alespoň okrajově o konfliktovosti vnitřní, která má za následek disociaci vztahů. Specifickou situaci, která ohrožuje dítě nejen na emoční úrovni vývoje, je konfliktovost rodičů během rozvodového řízení. Zde dochází k disociaci vztahů uvnitř rodiny mezi jednotlivými členy, zejména býváme často svědky negativního postoje rodičů k sobě navzájem.

Děti z takovýchto rodin jsou ochuzené o čtvrtou základní potřebu pro zdravý vývoj osobnosti, jímž je potřeba sociálního kontaktu. Nedostává se jim žádné korektivní zkušenosti z vnějšího světa. Dítě vyrůstající v rodině, kde dochází k disociaci vztahu uvnitř i vně, má buď omezený, nebo nabouraný prožitkový svět. První konflikty vznikají již při vstupu do školního prostředí, ve kterém se takové děti neumějí zorientovat. Často pak tato predispozice vede ke vzniku citové plochosti, určité formě autismu, ale někteří autoři také uvádějí, že takovýto rodinný stav předchází vzniku antisociální poruchy osobnosti, která je specifická svou nepřizpůsobivostí až nepřátelskostí vůči ostatním lidem.

4.5 Zvláštní situace v rodině vedoucí k deprivaci

Nesmíme opomenout zmínit situace v rodině, které svým charakterem mohou vést k deprivaci dítěte také. Jsou to situace, které jsou opět zapříčiněné zevnitř nebo zvenčí rodiny. Tou zvláštní situací je třeba rodina v rozvodovém řízení a pak situace, jakými jsou přírodní katastrofy nebo mimořádné politické situace, například válka.

4.5.1 Zvláštní situace v rodině vedoucí k deprivaci

Mezi situace, kterým můžeme přisuzovat vinu na vzniku deprivace, jsou jednak přírodní katastrofy, jako jsou v Čechách opakující se povodně, ale také zemětřesení, požáry aj. Nebo to mohou být válečné stavy.

V podstatě jde o situace, kdy je rodina z určitých důvodů rozdělena, nebo jsou rodinní příslušníci ochromeni životní událostí, která nečekaně nastala v jejich životě. Hrozí zde rozvinutí posttraumatické stresové poruchy, která ve svém důsledku ohrožuje vztahy uvnitř rodiny. Jde hlavně o zvýšený počet konfliktů, depresivní stavy, chování projevující se citovou plochostí. V takových případech je otázka, jak dlouho stav v rodině trvá, ale jeho vliv na možný vznik deprivace je pravděpodobný. Z hlediska deprivace bychom neměli na takové situace rozhodně zapomínat.

4.5.1.1 Rodina ohrožená válkou

Samostatnou otázkou je situace, kdy se rodina nachází ve válečném konfliktu. Vliv války na vznik deprivace je neoddiskutovatelný. Jednak kvůli tomu, že se rodiny často nacházejí ve špatných biologických, ekonomických, ale i sociálních podmínkách. Děti pak bývají svědky hrůzných událostí, se kterými se ani dospělý člověk nedokáže vyrovnat sám.

Langmeier a Matějček se v díle *Psychická deprivace v dětství* (1974) podrobně zabývají následky 2. světové války na dětech a jejího vlivu

na vznik psychické deprivace. Rozdělili děti do dvou skupin: na děti deportované a děti uprchlické nebo z koncentračních táborů.

U evakuovaných dětí poukazují na fakt, že děti, které jsou evakuovány s rodiči, snášejí hrůzy války mnohem lépe než děti, které jsou evakuovány do klidnějšího prostředí avšak bez rodičů.

Děti uprchlické a děti z koncentračních táborů jsou bezesporu mnohem poznamenanější než děti evakuované. Tyto děti zažily opravdovou hrůzu, která na nich zanechala celoživotní následky. Děti si v táborech nemohly hrát, vzdělávat se, vykonávaly nepřiměřeně náročnou fyzickou práci. Hlavní emocií, která je dennodenně provázela, byl strach. V resocializaci dětí se ukázalo, že nejlepší cestou je děti od sebe neoddělovat, ale naopak je nechávat společně tak, jak byly za války zvyklé. Při sledování se ukázalo, že ač nemají malé děti vztah a důvěru k ostatním lidem, mezi nimi navzájem panuje vztah dobrý a důvěrný. Tento vztah byl pro děti léčebnou cestou jejich duše (Langmeier a Matějček, 1974).

V dnešní době jsou válečné konflikty spíše na opačné straně světa, kde se však objevil závažný fenomén: dětské vojáky, kteří jsou v dětském věku často i násilně odvléčeni od rodiny a nuceni bojovat již například v 8 letech. Řada dětí se do armády přidává také dobrovolně, protože samy nemají dobré sociální zázemí nebo všichni, kdo tvoří společenství (celé rodiny i vesnice), také bojují. Týká se to hlavně zemí jako Kolumbie, Barma, Uganda, Sudán aj. Nepřesné odhady dnes hovoří o 300 000 dětských bojovníků. Tyto děti často trpí posttraumatickou stresovou poruchou a jejich začlenění do společnosti je velmi problematické, v některých případech až nemožné. Zmiňuji se o tomto fenoménu, protože si kladu otázku, jak jsou na tom takovéto děti s emocemi. V raném věku jsou nuceny dělat věci, které by mnohdy ani dospělí neudělali. Při prohlížení fotografií těchto dětí je již ve výrazu obličeje patrný bezemoční výraz. Tyto děti jsou podle mého názoru velice výrazně citově deprivované. Avšak deprivace nebude u těchto dětí jediným psychickým problémem, a možná ani tím hlavním.

4.5.1.2 Rozvod v rodině

Druhou takovou deprivací situací, která se může vyskytnout v rodině, je rozvodová situace. Někteří rodiče se dokáží rozejít v klidu, v té nejlepší variantě zůstanou přáteli a o své děti se do určité míry starají dál společně. Taková situace je pro dítě samozřejmě ideální.

Bohužel mnoho vztahů končí prudkými hádkami a vzájemným bojem. V takových případech často dochází k tomu, že rodiče používají děti jako nástroj nebo zbraň ve válce proti tomu druhému. Takový rodič pak absolutně nerespektuje pocity a potřeby dítěte, matka se na takové dítě nedokáže naladit a rozhodně mu nedokáže poskytnout to, co by dítě opravdu potřebovalo. Tato negativní situace, která má špatný vliv na psychický zejména pak emocionální vývoj dítěte, nemusí rozvodem končit a válka mezi rodiči může pokračovat dál. Jakmile jsou ve vztahu děti, jen těžce jde vztah definitivně ukončit, zavřít za sebou dveře a nikdy je neotevřít. Rodiče jsou nuceni spolu udržovat kontakt a pokud je tento kontakt neustále provázen konflikty, má devastující účinky na dítě. To zná hlavně stinnou stránku lásky, což může přispívat k jeho neurotizaci. *„Dítě zlobí, chová se provokativně, ve škole se neučí, ačkoliv má nepochybně dobré nadání, objevují se domácí krádeže či jiné poruchy chování, nápadné jsou různé neurotické projevy, ‚únik do nemoci‘ atd. – repertoár takovýchto krycích či zástupných obtíží dítěte může být velmi bohatý a pestrý“* (Matějček a Dytrych, 1999, s. 82).

Rozpadem rodiny je dítě připraveno o klidnou a pohodovou atmosféru, která je pro něj nezbytná. Ztrácí tak pocit práva na místo na tomto světě, neví kam a ke komu patří. *„Rodinný rozvrat, rozchod rodičů, jinde nedostatečný zájem rodičů, vyúsťuje někdy až v opuštění, sociální osiřené či dokonce týrání a zneužívání dětí. Celý socializačně výchovný proces v rodině a ve společnosti je pak u dítěte poznamenán ztrátou citového zázemí a pocitu bezpečnosti a jistoty, který ovšem není nezbytný jen pro děti“* (Dunovský, 1986, s. 27).

Rozvod sám tedy není deprivací situací, vždy záleží na způsobu, jakým probíhá. Nakolik jsou rodiče vyzrálými osobnostmi, které jsou si

schopny uvědomovat, jaké následky to má pro jejich dítě, a nakolik jsou schopni se v této situaci na potřeby dítěte naladit či nikoliv. U rozhodů rodičů pak také velkou úlohu hraje fakt, jak staré dítě je a jestli se jedná o dívku nebo o chlapce. Všeobecně se má za to, že dívky jsou schopny se daleko lépe aklimatizovat na vzniklou situaci než chlapci. Dále také hraje roli, kdo z rodiny odchází. V drtivé většině případů je dítě svěřeno do péče matce. Avšak známe případy, kdy děti zůstávají s otcem a matka je ta, kdo odchází od rodiny. Dovedu si dobře představit, že taková situace je pro děti mnohem složitější a náročnější na zpracování. V těchto případech pak může docházet k citové deprivaci i přes fakt, že se otec snaží zastoupit matku ve všech domácích funkcích a své zaměstnání přizpůsobí dětem. Více však o vlivu jednotlivých rodičů na citovou deprivaci viz 5. kapitola.

4.6 Chyby v emoční výchově dětí

Žádný z rodičů není neomylný a žádná výchova se nedá označit za tu opravdu správnou. Stává se, že rodiče jednají určitým způsobem, protože jsou přesvědčeni, že své dítě chrání, a zároveň si vůbec neuvědomují, že tím svému dítěti vlastně škodí. Rodiče mohou z nejrůznějších důvodů chybovat v emoční výchově svého dítěte, a proto se v této podkapitole pokusím vysvětlit, k jakým omylům v emoční výchově dochází.

- Bojí se konfliktů a náročných situací. Takoví rodiče chybují v tom, že si myslí, že pokud dítě nebudou vystavovat konfliktním situacím nebo mu budou dokonce odklízet překážky ze života, vlastně své dítě ochrání a přispějí tak k jeho zdravému vývoji. Bohužel ve skutečnosti je tomu jinak. Jednak proto, že do určité míry je dokonce důležité, aby bylo dítě svědkem konfliktních situací. Právě na nich se může dobře učit způsoby, jakými se konflikty nebo náročné situace dají vyřešit. Rodiče, jež své dítě chrání před konflikty, z něho činí nekompetentní osobnost, která v dospělosti nebude umět takové situace řešit.

- Příliš tragicky nahlízejí na dětské neúspěchy. Takový rodič vnímá neúspěch svého dítěte jako porážku. Bohužel jsou tím na děti kladeny obrovské nároky na výkon. Dítě si tím osvojí, že pro porážku není prostor. Avšak život přináší situace, kdy jedinec neuspěje. Tyto děti si však s porážkou nevedí rady. Pastí se jim pak stává perfekcionismus a opakované vynakládání větší síly, než kolik by daná situace vůbec vyžadovala.
- Bojí se s dětmi hovořit o svých emocích. Takovýto rodič některé emoce považuje za natolik nežádoucí, že o nich se svými dětmi nehovoří nebo je před dítětem neprojevuje. Jedná se zejména o emoce negativního ladění jako jsou vztek, smutek atd.. Avšak i takové emoce do našeho bytí patří a proto je musíme ve zdravé míře před dětmi také projevovat. Avšak být také opatrní a nepřehánět to s bezprostředním projevováním negativních emocí.
- Poskytují malou nebo neadekvátní emoční podporu. Takový rodič není dobře navázán na potřeby svého dítěte. Dochází tak výraznému ochuzení v emoční výchově dítěte a jeho vývoj v tomto směru je výrazně ochuzený.
- Nadměrně k sobě děti připoutávají a brání jim ve zdravém odpoutávání se. Někteří rodiče si nevědomě své dítě k sobě připoutají a to i přes to, že jim fixace dítěte dokonce vadí. Plně si totiž neuvědomují, že jsou to právě oni, jenž jsou zdrojem problémů svých dětí. Takové děti jsou neschopné se o sebe postarat a obstát ve světě a díky tomu zůstávají se svými rodiči i přes to, že by už měly být „z rodinného hnízda“ dávno pryč. A to mnohdy i přes to, že již společné žití přináší do rodiny zbytečně mnoho konfliktů. Chvála s Trapkovou dávají do spojitosti některé psychosomatické onemocnění dětí s problematickou separací od rodiny.
- Rodiče jenž nedávají některým projevům emocí děti patřičnou důležitost nebo obráceně ji zveličují. Emoční projevy a zejména pak těch menších dětí jsou opravdu náročné a věnovat veškerou pozornost různým projevům emocí může být až nemožné.

V takových situacím nastává problém, pokud rodiče podceňují nebo naopak přeceňují emoční projevy svých dětí.

- Dávají dětem malý prostor k rozvoji jejich emočního života. *„Někteří rodiče sledují více než emoční a sociální rozvoj svého dítěte, zlepšování jeho výkonů, jsou až neadekvátně zaměřeni na zkvalitňování jejich školní prosperity pro co nejlepší uplatnění v budoucnu. Děti pak vykazují deficity v komunikaci a v sociálních kontaktech, chybí jim procítění toho, co prožívají, neumějí své emoce zpracovávat a regulovat, sdílet s ostatními“* (Stuchlíková a kol., s. 138, 2005).
- Nevysílají vůči dítěti „srozumitelné signály“. Takové jednání rodičů vede k nejistotě dětí, které díky tomu nemohou být emočně zakotvené v životě. Děti nemají příležitost řádně vidět, že na určité věci se reaguje určitým způsobem, který pro takové děti není konstantní. Reagování na určité situace je pak dosti chaotické a velmi proměnlivé.
- Rodiče, kteří jsou ladění spíše do negativního nahlížení na svět. Takový rodič předává dítěti informaci o světě který vnímá hlavně černě a vždy počítají s tou horší variantou. Někdy argumentují tím, že se tímto způsobem připravují na to, že je pak situace nemůže překvapit. Bohužel své děti učí tomu, že svět je jedno nebezpečné místo na kterém je velice důležité, aby byl člověk neustále v pozoru před nebezpečím.

5. kapitola

Matka a Otec

V předcházející kapitole jsem se věnovala celé rodině a jejímu selhávání, které může mít za důsledek vznik citové deprivace. V této kapitole se budu věnovat každému rodiči zvlášť, a to proto, abych objasnila, jak se na vzniku citové deprivace podílejí každý zvlášť. Jsou rodiny, kde deprivujícím může být pouze jeden z rodičů, a přesto se druhému fungujícímu rodiči nepodaří zaplnit místo, které je zaplněno jen částečně nebo vůbec.

Přikláním se také k názoru, že matka pro dítě reprezentuje vztah k jeho vnitřnímu světu, zato otec reprezentuje vztah dítěte k vnějšímu sociálnímu světu. Z toho podle mého názoru zákonitě plyne, že podoba deprivace a její důsledky pro dítě budou rozdílné, pokud půjde o deprivaci ze strany matky nebo otce. V odborné literatuře se také používá rozdělení deprivace podle pohlaví rodiče na Maternal deprivation, nebo-li mateřská deprivace, a Paternal deprivation, což je deprivace ze strany otce.

Cílem této kapitoly není objasnit, který z rodičů má svým nevhodným působením a dlouhodobým odepíráním základních psychických potřeb dítěte větší podíl na deprivaci svého dítěte. Do budoucna bych se však tomuto fenoménu ráda věnovala z toho důvodu, že podle mého názoru v dnešních rodinách dochází zejména k otcovské deprivaci, a to i přes to, že deprivace ze strany matky má dozajista větší důsledky pro psychiku dítěte. Ale nejsem si jistá, jestli se nepletu a v dnešní době nedochází ke zlomu v tomto tvrzení, protože na druhou stranu tu máme rostoucí fenomén „matek kariéristek“ a „otců na rodičovské dovolené“.

5.1 Mateřská deprivace

Je naprosto zřejmé, že k deprivaci dítěte, a zejména pak té citové, dochází, když dojde k narušení vazby mezi dítětem a matkou. Tímto faktem jsem se zabývala hlavně ve 2. kapitole. Nyní bych se ráda podívala spíše na

důvody, které vedou k tomu, že se matka buďto nemůže, nedokáže nebo nechce starat o své dítě, a tím mu neumožní navázat přiměřenou vazbu, kterou potřebuje.

5.1.1 Nemůže či nedokáže se starat o dítě

Důvody, které vedou k tomu, že se matka nemůže nebo nedokáže postarat o své dítě, jsou mnohé. Takovým prvním příkladem je, že **matka je mladá** a nezkušená nebo má nižší intelekt, neví, jak se má řádně o své dítě starat. Situace se výrazně komplikuje, když tato mladá žena nemá vedle sebe matku či jinou zkušenou pomocnici, která by jí pomohla tuto situaci řešit. Pokud takovou osobu vedle sebe má, problém se dá rychle vyřešit. Vždy samozřejmě záleží na osobnosti rodičky, některé mladé nezkušené matky dokážou situaci zvládnout lépe než ženy starší, u kterých se předpokládá, že vše zvládnou. Příchod dítěte do rodiny je na stupnici stresových situací na předním místě, zejména jedná-li se o příchod prvního potomka. Nikdo si nedovede dopředu dost dobře představit, jak náročná je péče o dítě zejména během prvního roku života, a tak je pak celá situace může silně zaskočit.

Druhým důvodem, který má za vinu, že matka není schopna řádně o své dítě pečovat a poskytovat mu dostatečnou lásku a pozitivní přijetí, je **poporodní deprese**. Čísla nám říkají, že tímto psychickým stavem trpí každá 7. až 10. žena. Tato deprese se projevuje únavou, zvýšenou podrážděností, ženy jsou smutné a nedokáží se radovat. Situace se komplikuje o to víc, že si to ženy často vyčítají a se svými pocity se nikomu nesvěří, protože se za ně stydí.

Horší případem psychické dekompenzace matky ohrožujícím vztah k dítěti je puerperální psychóza, dříve známá jako laktační psychóza. „*Je to psychóza, která propukne v poporodním období. Nemocná žena (tedy už jde o onemocnění) může být zmatená, manická, může produkovat bludy, může se pokusit sebe i dítě zabít. Uniká z nebezpečného světa a svému dítěti nechce ublížit, naopak je chce zachránit*“ (Vodáčková a kol., 2007, s. 236).

Třetím důvodem, který brání matce v řádné péči o dítě, bývá špatná **ekonomická situace** rodiny. Zde bych ráda zmínila, že dnešní mladé rodiny to mají ve společnosti opravdu obtížné. Pokud mladá rodina nemá finanční podporu ze strany prarodičů, bývá situace těžká až závažná. Ztráta jednoho příjmu je v rodinném rozpočtu výrazná. Objevují se konflikty, které pak narušují klidné prostředí tolik potřebné pro dítě.

Celá situace se dále komplikuje, pokud se žena dostane do situace, kdy zůstane na dítě sama a nemá žádné zázemí, které by jí pomohlo. Otec dítěte dokonce ženě nemusí s dítětem vůbec pomáhat. Taková žena se pak často ocitá s dítětem či dětmi v azylovém domě pro svobodné matky, nebo je nucena své dítě opustit a jít do práce, aby zajistila rodinu. Samozřejmě nemůžu tvrdit, že matka, která jde do práce dříve, než jsou dítěti 3 roky, nedá dítěti vše, co potřebuje. Na druhou stranu považuji za důležité takovou situaci zmínit a mělo by se při práci s takovými matkami mít na paměti, že matka musí najednou zastávat několik rolí, je unavená, ocitá se ve velmi náročné situaci, nemá oporu a podporu v partnerovi, nemá kde čerpat energii. V takovém případě hrozí, že bude citově „prázdná“, že nebude schopna emočně saturovat své dítě, a kvůli tomu může dojít k citové deprivaci dítěte v rodině.

5.1.2 Nechce se starat o dítě

Ne každá žena, která otěhotní, se chce stát matkou. Existují případy žen, které své dítě nechtějí. Jaké matky to vlastně jsou? V první řadě jde o matky mladé (nezletilé), dále pak matky, které v dětství samy neměly matku, čili například ženy, které prošly ústavní výchovou, a dále ženy užívající návykové látky.

Při studiu literatury jsem několikrát narazila na tvrzení autorů, že Česká republika vede v tabulkách o provedené interrupci. Existují ale případy, kdy se žena rozhodne na takový zákrok nejít, své dítě donosit a po porodu dát dítě k adopci. Jednou takovou velkou skupinou jsou **mladé ženy**, které otěhotní s někým, s kým nechtějí být, a jejich současná situace jim

neumožňuje se o dítě postarat. Například to mohou být studentky vysokých škol. Další takovou skupinou jsou nezletilé matky (mladší 18 let), v těchto případech se velice často stává, že dívka na těhotenství přijde pozdě nebo se o něm bojí rodičům říct, až je na interrupci pozdě.

Druhou skupinou žen, které své děti nechtějí, jsou ženy, které **matkami nedokáží být**, protože ani nevědí jak matkami být. Do této skupiny řadím ženy, které prošly ústavní výchovou. Mohou to být ženy, které nikdy nezažily žádný vzor matky a vyrůstaly od útlého dětství v ústavní péči. Dále to mohou být i ženy, které své matky zažily, ale měly s nimi natolik negativní zkušenost, že samy se matkami stát nechtějí.

Třetí samostatnou skupinou jsou **matky zneužívající návykové látky**. Při užívání návykových látek dochází k zásadní změně osobnosti, a to zejména negativním směrem. Takoví lidé mají velmi omezené kognitivní funkce a jejich emocionalita takřka zmizí. Nemůžeme říci, že narkomani neprožívají žádné emoce, spíše lze hovořit o emočním egocentrismu. Velkým problémem této skupiny je, že matky často celé těhotenství pijí alkohol nebo si aplikují tvrdé drogy. Takové děti jsou jejich jednáním poškozeny většinou celoživotně.

S vedoucím práce Mgr. J. Kulhánkem jsme o této skupině matek spolu také hovořili a došli jsme k závěru, že ne všechny těhotné ženy zneužívající návykové látky jednoznačně spadají do skupiny matek, které své děti nechtějí. Existují i případy žen, které by se i chtěly o své dítě či děti starat, ale jejich závislost je silnější než ony samy. Děti pak často vyrůstají v kolektivním zařízení, nebo když mají štěstí, podaří se je adoptovat.

Avšak stává se také, že si taková žena dítě nechá a pokouší se ho vychovat. Důsledkem tohoto výchovného působení pak dochází k disharmonickému vývoji osobnosti. Poškození dětí bývá od lehkého až po těžké, v některých případech může dojít až k zabití dítěte.

5.1.3 „Matky kariéristky“

Matkám kariéristkám jsem se ve své diplomové práci rozhodla věnovat samostatnou kapitolu, protože z hlediska citové deprivace v rodině považuji tento typ matky za velmi nebezpečný. Vnímám obrovské riziko v tom, že na první pohled se tyto ženy prezentují jako ty, které dítě chtějí. Po porodu však rychle utíkají do zaměstnání a péči a výchovu o své dítě přenechávají babičkám, chůvám či hlídacím centrům. O kompenzačních metodách užívaných v takovýchto rodinách budu hovořit v 6. kapitole.

V první řadě je potřeba vysvětlit, že skutečnost, že matka dá své dítě z nejrůznějších osobních důvodů do jeslí a jde do práce, neznamena, že takovou ženu nutně musíme označit za matku, pro níž je kariéra důležitější než její vlastní děti. Jak už jsem ve své práci uváděla: není důležitá kvantita, ale kvalita. Matka, která se svému dítěti bude opravdu věnovat alespoň dvě hodiny denně, bude lepší než ta, která s ním bude pořád, ale nebude si ho vůbec všímat.

Abychom lépe porozuměli zaměstnanosti žen, považuji za důležité se na věc podívat z jejího historického vývoje. Na úplném začátku stojí žena v domácnosti, která má jasně danou úlohu starat se o domácnost a výchovu dětí. Peníze chodil vydělávat zejména muž. 2. světová válka způsobila, že ženy byly najednou nuceny zastávat mužské práce, chodit pracovat do továren, protože muži byli ve válce. Po válce se zdálo, že by se vše mohlo vrátit zpět, ale to už společnost a zejména ženy směřovaly jiným směrem, než tomu bylo doposud. V 70. letech se ozvalo feministické hnutí, které poukazovalo na to, že práce, kterou žena vykonává, je stejně hodnotná jako práce, kterou vykonává muž v zaměstnání, s tím rozdílem, že muž má za svou práci mzdu. Také kritizovali to, že žena je pak odkázána na to, co jí dá muž.

U nás, tedy v zemích socialistických, se situace vyvíjela podobně. Ženy v rámci emancipace začaly zastávat nejrůznější profese, které jim doposud nebyly přístupné. Stát těmto ženám vyšel vstříc a začal budovat sítě školek a jeslí, kam bylo možné umístit děti již od 3 měsíců. Existovaly také týdenní jesle a školky, kam rodiče na začátku týdne odvedli své děti a

vyzvedli si je před víkendem. Dnešní ženy jsou dcery matek, které prošly touto výraznou společenskou změnou. Od dětství vyrůstají v tom, že žena má mít také svou profesní kariéru, která se dá skloubit s rodinou.

Avšak kdo jsou „matky kariéristky“? Lidově jsou také nazývány krkavčí matky. Taková matka se často velice brzy po porodu vrací zpět do zaměstnání a péči o své dítě přenechá svému manželovi, prarodičům, chůvě nebo dítě svěří například do péče hlídacího centra.

Nabízí se hned několik vysvětlení tohoto fenoménu. V první řadě mají tyto ženy jinak postavený hodnotový systém, než bývá norma. Zatímco v hodnotovém systému matky bývá hlavní normou vždy jednoznačně dítě, takováto matka mívá dítě postavené až za jinými prioritami jako například zaměstnání, osobní život aj.

Emocionalita těchto matek bývá často narušena již z vlastního raného disharmonického vývoje. Nemůžeme říct, že taková matka své dítě nemá ráda, ale dítě takové ženě nepřináší takové naplnění a pocity štěstí jako běžné matce. Matky kariéristky své děti určitě rády mají, ale bývá u nich důležitější, aby děti měly hezké oblečení, také mívají spousty hraček, navštěvují prestižní školky a školy. Obecně se jedná o ženy z rodin ambiciózních a výkonových, jak byly popsány v kapitole 4.4.2.

Podíl na vzniku takovýchto matek má rozhodně i společnost a zejména pak média, která mají tendenci toto jednání popularizovat. Potvrzuje to i následující citace: „*Medvědí službu pro pojetí rodičovské role dělá propaganda „ideálního“ mateřství, interview s mediálně známými matkami, které sdělují absolutní štěstí, popisují euforii, a zároveň vytvářejí obraz svých neomezených možností. Není problém, aby matka několik týdnů po porodu pokračovala ve své profesionální kariéře. Šťastná matka šťastně své dítě opouští, byť jej předá do láskyplné náruče babičky či jiné spolehlivé osoby*“ (Vodáčková a kol., 2007, s. 237).

Taková prezentace v médiích pak může šířit dojem, že to je v naprostém pořádku, a nachází vlastně pro takové jednání omluvu. Protože děti přece nejsou vůbec nijak handicapovány ve vývoji, vždyť je o ně dobře postaráno. Jenže takové jednání je do určité míry (ta je individuální) v rozporu s Bowlbyho teorií o potřebě navázání bezpečného, trvalého vztahu

s matkou či jinou pečující osobou, který by neměl být přerušován (Bowlby, 1951).

5.2 Otcovská deprivace

V této kapitole bych se velice ráda samostatně věnovala otcům, protože je naprosto neoddiskutovatelné, že jejich přítomnost při výchově dětí je také velice důležitá. Z hlediska deprivace může být nepřítomnost otce devastující pro vývoj osobnosti dětí, a to i přes to, že děti vychovává alespoň matka. Toto tvrzení dobře vystihuje následující citace: *„Ukázalo se, že i nepřítomnost otce může být závažným deprivacním činitelem. Týká se to mnohých dětí žijících se svými neprovdanými či z jiných důvodů osamělými matkami, jež zůstávají bez ochrany a bez pomoci. Řada studií také dokumentuje zvýšený výskyt antisociálního chování, delikvence a jiných odchylek v sociálním vývoji dětí vyrůstajících trvale bez otce. Přičítá se to především nedostatku autority v rodině a z toho plynoucí životní nejistoty dítěte, která je kompenzována příklonem k delikventní ‚partě‘ nebo jinými formami asociálního chování“* (Dunovský, Dytrych a kol., 1995, s. 90).

Zatím jsme hovořili o otcích, kteří jsou ve výchově dítěte nepřítomni. K deprivaci dětí ze strany otce však může docházet i v rodinách, kde spolu oba rodiče žijí, ale otec je buďto nepřítomný kvůli svému zaměstnání nebo má jeho chování destruktivní vliv na vývoj osobnosti dítěte. Viz kapitola 5.2.2.

Vliv otce na vývoj dítěte, zejména pak na psychický vývoj syna, je neoddiskutovatelný. Ve vztahu otec – syn je evidentní, že pokud otec správně stimuluje svého syna, podporuje jeho intelekt a dobré sebepojetí. Syn se potřebuje v první řadě identifikovat se svým otcem. Bohužel výzkumy také ukazují, že téměř polovina otců má špatný vztah se svými otci a kvůli tomuto špatnému vztahu oni sami nedokáží navázat kvalitní vztah se svými syny. Zejména je pak dosti problémové období soupeření mezi otcem a synem, kdy otec nedává prostor synovi se projevit a pomyslně se s ním utkat. Bohužel smutnější statistika o delikvenci mládeže ukazuje, že u drtivé

většiny případů problémových chlapců je špatný vztah s otcem, který nejeví zájem o syna, není v rodině většinu času přítomen, vystupuje příliš autoritativně nebo sám sociálně patologicky selhává (alkoholismus aj.).

Ve vztahu mezi otcem a dcerou je evidentní, že pro dívku má otec trochu jiný význam a jinou důležitost než pro chlapce. U dívek se traduje, že dívka s otcem navazuje v podstatě svůj první vztah s mužem. Podle kvality tohoto vztahu se pak odvíjí i to, jakého si sama v budoucnosti vybere partnera. Avšak tento fenomén není spojován pouze s tím, jakého si dívka v budoucnosti najde muže, ale například také s tím, že pokud otec adekvátně sytí vztah ke své dceři a přijme ji jako ženu, i ona skrze něj může přijmout své ženství.

5.2.1 Historický vývoj role otce jako pečovatele

Pokud chceme roli otce v rodině dobře porozumět, je v první řadě důležité se na tuto roli podívat z jejího historického vývoje. V dobách antického Říma měl výhradní právo rozhodovat o osudu svých dětí právě otec. Ten je mohl vychovávat, mohl je prodat do otroctví nebo dokonce zabít. Výhradní právo otců na svěření dětí do vlastní péče pak přetrvalo až do přelomu 19. a 20. století.

Až do této doby společnost považovala otce za přirozeného strážce rodiny a to vše v souladu s božskými zákony. Podle společenského přesvědčení a norem, které byly v 18. století platné, nemohla matka být tím, komu děti zůstanou v péči. Zejména pak proto, že se věřilo, že děti potřebují ochranu od svých otců stejně, jako tuto ochranu potřebují manželky od svých manželů. (Warshak, 1995) Krásný příklad nacházíme i v klasické literatuře v díle *Anna Karenina* L. N. Tolstého. Je to příběh o mladé šlechtičně, která odejde od svého manžela a dá přednost opravdové lásce. Děti však musí nechat v péči svého muže, jak bylo v té době zvykem. V příběhu pak sledujeme, jak žena začíná postupně tímto odloučením trpět. Na konci příběhu je natolik nešťastná, že páchá sebevraždu skokem vlak.

Tento příběh je psán v konzervativním Rusku, kde změna v přidělení dítěte po rozchodu rodičů proběhne o něco později.

V 19. století se poprvé začíná omezovat výhradní péče otce a soudy začínají uvádět do praxe to, že pokud dojde k rozvodu v době, kdy jsou děti ještě velmi malé, může o ně matka pečovat do jejich útlého věku. Až pak byly děti předány otci. Útlý věk byl stanoven hranicí kolem 4 – 5 let věku dítěte. Šlo o jakési dočasné svěřování dětí do péče matky.

Postupem času byla tato věková hranice posouvána směrem nahoru, kolem roku 1920 byla preference matek již dostatečně upevněna a děti byly svěřovány do výhradní péče matek. Velkou roli v tom hrála průmyslová revoluce a velké ekonomické změny ve společnosti. Svou úlohu zde ovšem sehrála psychoanalýza, která se stala v té době velmi populární a která poprvé pozvedla důležitost mateřské péče z psychologického hlediska.

Posledním „hřebíčkem do rakve“ se jeví Bowlbyho zpráva *Maternal care and mental health* pro WHO z roku 1951. Bowlby zde totiž pozvedl mateřství až nekriticky vysoko a důležitost otce jakoby „vypadla“. Od této doby byly děti soudy svěřovány výhradně do péče matek i v případech, kde bylo zjevné, že vliv matky na vývoj dítěte je patologický. Mnoho otců spor o své děti prohrálo i přes to, že bylo zjevné, že by děti v jejich péči měly daleko lepší podmínky než v péči matky.

V dnešní době se trend svěřování dětí do péče výhradně matce začíná pomalu měnit a je jasné, že otcové, kteří chtějí po rozvodu mít děti ve své výhradní péči, mají dnes mnohem větší šance, než tomu bylo třeba před dvaceti lety.

Dnešní doba je jasným příkladem toho, že role otců začíná být brána mnohem vážněji. Příkladem může být rostoucí počet otců na otcovské dovolené. Výzkumy a zkušenosti posledních desetiletí ukázaly, že otcové mohou být stejně kvalitními pečovateli jako matky. Problémem je, že mnozí to nevědí. Většina mužů je dodnes vychovávána s tím, že jejich role je hlavně zabezpečovací a že oni v sobě nemají takovou citlivost jako matka a tudíž nemohou být stejně kvalitními pečovateli jako matky.

„Svým příkladem vštěpujeme našim synům, že otcova role nemá zahrnovat něžnost a citlivost k jeho malým dětem. Děláme tak velkou chybu. Nejen že otcové se dovedou kompetentně starat o své děti, ale čím více tak

činí, tím více z toho děti mají prospěch. Vřelí, zaujetí, pečující otcové poskytují svým dětem výhody v několika oblastech psychologického vývoje“ (Warshak, 1995, s. 33).

5.2.2 Paternal deprivation

Podařilo se mi získat zajímavý článek z amerického časopisu *Pediatric* z roku 1962. Autory tohoto článku jsou Morris Green a Patricia Beall z pediatricko diagnostického oddělení na Indiana Univerzity School of Medicine. Jejich zpráva se týká 19 případů, které byly charakterizovány určitým nabouráním vztahu mezi otcem a synem. Otec byl do určité míry psychologicky vzdálen od svého syna a zároveň byl většinu času doma fyzicky nepřítomen.

Všech 19 případů byli chlapci ve věku 4 – 15 let, klinický obraz chlapců byly špatné studijní výsledky (12/19), nervozita (7/19), zvýšená infantilnost a bojácnost (6/19), deprese a náladovost (4/19), nízké sebehodnocení, zranitelnost, pár přátel, stud a skoro žádné nebo málo venkovních aktivit (4/19). Další příznaky byly přehnané denní snění, přehnané reakce a vzteklé reakce atd. Zdravotní příznaky byly obezita, bolest hlavy, časté zvracení, anuréza. Tyto děti vykazovaly malý vztah k dospělým mužům a měly blíže ke svým matkám. Nezúčastňovaly se mimorodinných aktivit, jako jsou například skauti a jiné volnočasové aktivity.

Otcové v těchto 19 sledovaných případech byli ve věku 27 – 43 let. Většina z nich měla středoškolské vzdělání a měli práci, která vyžadovala určité dovednosti, nebo to byli podnikatelé. Adekvátně zabezpečovali rodinu co se týkalo financí, nevykazovali žádné patologické jednání vůči svým partnerkám nebo dětem, neopíjeli se. Jejich pracovní záznamy vykazovaly určitou stabilitu.

Nejednalo se o rodiny, které by jinak vykazovaly ve svých vztazích jakoukoliv patologii, která je pozorovatelná v jiných případech na klinice. Kromě jednoho případu byla manželova role jako otce špatně definována,

otcové neparticipovali v rodinných rozhodnutích a děti nevedli k disciplíně. Většinou toto zastávaly matky. Otcové zůstávali na kraji rodinného kruhu a tato pozice jim nijak nebyla na překážku. Svou pozicí se de facto oddělili od svých synů. Většina těchto otců pak sama měla špatné vztahy se svými otci.

Role otce se často objevovala vědomě nebo nevědomě upravená matkou a akceptovaná otcem buď z vlastní predispozice nebo z vlastní pasivity. Kvůli tomu, že otcové byli v těchto pozicích, nedokázali dobře vypovídat o tom, co se u nich doma děje. Podle zjištění se ukázalo, že přestože mohli vědět, co se doma děje, došlo k jakémusi potlačení v množství informací o domácím dění. Častou odpovědí na otázky pak bylo: „Na to vám může odpovědět moje žena, ta se o tyhle věci stará.“

Tito otcové si nemysleli, že problémy jejich synů vychází z problémů uvnitř rodiny, ale problém viděli ve svých synech. Například jeden otec vypověděl, že problémy, které má jeho syn ve škole, jsou důvodem toho, že chlapec je líný. Zatímco několik otců se snažilo aktivně vzdorovat léčení svých dětí, většina z nich byla překvapena, že s těmito problémy museli chlapci navštívit kliniku. Na základě rozhovorů s otcem, matkou a dítětem lze rozdělit otce do 5 skupin:

- *Otec neschopný dát emoce svému dítěti.* Tito otcové mohou dát svým synům všechno jen ne lásku. Materiální věci byly častou náhražkou adekvátního otcovsko-synovského vztahu. Toto bylo racionalizováno výroky: „Má vše co potřebuje. Dávám jim jistotu a bezpečí.“ Fyzická absence doma byla vysvětlena tím, že jejich práce vyžaduje pobyt mimo domov, a oni to musí dělat proto, aby podpořili svou rodinu. V žádném z těchto případů se však tato informace neukázala jako opravdu validní. Toto jednání se týkalo 12 případů. Většinou to byly přesčasy, práce v nočním provozu, dvě zaměstnání, atd. V dalších případech byl otec zaneprázdňen dalšími aktivitami jako je fotografování, radioamatérina; jejich synové nebyli v těchto rekreačních aktivitách otců nijak zainteresováni. Jeden z otců trávil svůj volný čas studováním bible. Všechny tyto aktivity vypadaly, že mají zabránit určité intimitě s jejich syny.
- *Muži, kteří chtěli být dobrými otci a mít blízko k svým synům, ale nevěděli, jak to udělat.* Většinou měli dobré vztahy se synem dokud

byl malý, jakmile chlapec trochu zestárnul, otec nevěděl, jak se ke svému synovi chovat. Jak chlapec vyrůstal, otec nebyl schopen přizpůsobit k němu vztah tak, jak to situace a věk dítěte vyžadovaly. Jeden otec, který měl trénink a supervizoval několik dalších mužů ve své práci, řekl: „Nevím, jak si mám hrát se svým synem, protože když jsem byl sám malý, musel jsem pracovat.“ Otcům byly cizí rekreační aktivity, které by mohly zaujmout desetileté syny. V dalších případech se objevilo, že otec se mohl starat o opravdu malého chlapce, ale jakmile vyrostl, otec už pro něj neměl dostatek tolerance.

- *Extrémně pasivní nebo nekomunikující otec.* Tento otec se vyloučil z jakéhokoli smysluplného vztahu v rodině a vedl paralelní existenci mimo domov. Jak to jedno z dětí vyjádřilo: „Kdybych utekl z domu, ani by si toho otec nevšimnul.“
- *Svobodný mládenec.* Tito muži byli většinou připoutáni ke svým matkám a ke svým synům měli vztah jako ke svým sourozencům. Byli doma, jedli tam, spali, ale jejich pobyt v rodině jako by nebyl. Při svých aktivitách byli zabráněni pouze sami do sebe. Působili podobně jako je Rubensteinem a Levitem charakterizovaný typ amerického kovboje.
- *Otec, jenž je zklamán ve svém synovi.* Protože syn nedosáhl určitých požadavků, které na něj otec měl, byl syn odepsán, otec to vzdal. Pokud se dítě učilo špatně ve škole, otec si myslel, že je hloupý. Syna sporadicky potrestal, ale jinak na svou roli otce rezignoval. Tito otcové vypadali silně frustrováni, že s tím nedokáží nic udělat.

Věk **matek** se pohyboval mezi 27 – 42 lety, většina z nich měla školu střední, některé vysokou; pouze 5 matek bylo zaměstnáno mimo rodinu.

Během návštěv na klinice matky často zmiňovaly, že již delší dobu pozorují problém u svého dítěte, ale většinou to nepopisovaly jako problém otcovsko-synovského vztahu. Ve chvíli, kdy na to bylo odborníkem poukázáno, matky to začaly popisovat jako nedostatek participace a zájmu o dění v rodině. Objevovale se skepse ohledně účasti otce na léčebném

procesu vyjadřovaná následujícími komentáři: “Zkusím, aby přišel, ale nemyslím si, že to něco přinese. A když přijde, stejně se nezmění.”

Ačkoliv matky prezentovaly, že problém je na otcově straně, většinou tomu tak nebylo. Mnohé z těchto matek naaranžovaly věci tak, aby vyloučily otce z jeho aktivní účasti v rodině jako takové. Matka převzala veškerou zodpovědnost za výchovu a rozhodnutí okolo rodiny na sebe, častěji měla tendence sebe identifikovala se svým dítětem víc než s jeho otcem. Proto tyto poruchy v otcovství, jak byly popsány výše, byly i nevědomě podporovány matkou.

V některých případech však toto rozhodnutí musela matka udělat, protože otec byl příliš pasivní. Tyto ženy vypadaly, že se samy se sebou trápí, že se trápí svou vlastní bezcenností a nekompletností. Hostilita vyjádřená směrem k manželovi či jiným mužům byla většinou transparentní. Většinou ho považovaly za neschopného, nezodpovědného, byl popisován jako omyl. Podobné názory většinou vyjadřovaly i vůči svým otcům a bratrům. Mnoho matek rigidně kontrolovalo své děti a připomínaly seržanta v kasárnách, který svolává ostatní k nástupu. Některé matky měly až kompulzivní potřebu drilovat dítě, když se mu nedařilo ve škole, ale zároveň byla přítomna tendence k infantilizaci dítěte. Dvě z matek se vyjadřovaly velmi ambivalentně o dětském mužství (Green a Beall, 1962).

6. kapitola

Kompenzační nástroje rodiny

V této kapitole bych ráda popsala kompenzační mechanismy dnešní rodiny. Název kompenzační mechanismy je poněkud nešťastný, avšak nenalézám žádný lepší, který by lépe charakterizoval následující. Řadím sem chůvy a instituce, které mají za úkol se starat a vychovávat děti, jejichž rodiče nemohou nebo nechtějí o své děti pečovat. Z institucí sem zařazuji zejména hlídací centra, do kterých je dnes možné umístit děti již od roku a půl a i dříve. A bohužel i dnes lze nalézt školky s internátní péčí, jejímž zřizovatelem je stát.

6.1 Institucionální péče o malé děti

Tvrdit, že umístění dětí do předškolního či dokonce do předškolního zařízení nutně vede k citové deprivaci dítěte, by bylo troufalé až hloupé. Hlavně proto, že ne pro každé dítě musí pobyt v takovém zařízení nutně znamenat negativní zkušenosti. Existují děti, které jsou výrazně společenské, a pobyt v takovém zařízení jim opravdu prospívá. Problémovým se tento pobyt stává ve chvíli, kdy má instituce za úkol částečně či zcela úplně nahradit výchovu dítěte.

Za dob minulého režimu byla institucionální péče o malé děti co do počtu mnohem rozšířenější, než tomu je dnes. Existovalo mnoho zařízení i s týdenním pobytem dětí: tzv. internátní jesle, ale také internátní školky a školy. Jejich funkcí bylo vypomoci zaměstnaným matkám, ale měla také funkci ochranou, například když rodina selhávala ve výchově. Děti bylo možno umístit do týdenních jeslí, odkud se pak vracely na víkend k rodičům. Takto se podařilo získat čas a pracovat s rodinou na úpravě jejich výchovných postojů a zároveň nedošlo k úplnému zpřetrhání vztahu. Jenže i přesto se týdenní pobyt dítěte v takovém zařízení podobá pobytu v trvalé ústavní péči.

Na internetu se mi podařilo nalézt několik internátních školek, které nabízejí hlídání dětí od pondělí až do pátku. Služba je nabízena matkám samoživitelkám, rodinám ve směnném pracovním provozu, ale také při služebních cestách nebo při nemoci v rodině. Děti nemusí být na celotýdenní pobyt, mohou tam být na pár dnů v týdnu, ale jde i o nárazovou službu: rodiče tam mohou dát dítě spát jen když potřebují, na tzv. příležitostný pobyt.

Další institucionální zařízení, která pečují o malé děti, jsou různá hlídací centra, která přijímají děti mladší 3 let. Vesměs jsou to soukromá zařízení, za která se platí vcelku vysoké částky. Ne každá rodina si může dovolit platit školné, které se mnohdy pohybuje okolo 10 000 korun za měsíc i více.

Na těchto zařízeních je nebezpečné jednak to, že se sem dostávají děti příliš malé, a jednak kolik času dítě v takovém zařízení tráví. Je jasné, že malé dítě, které v takovém zařízení tráví celé dny, má podstatně méně času na navázání bezpečného vztahu s matkou či jinou pečující osobou.

Samotný pobyt v zařízení nemůžeme hodnotit jako jednoznačně depriváční situaci, ale můžeme hovořit minimálně o zatěžující situaci, kterou tak malé dítě musí procházet. Riziko je zvláště u dětí s nižší mírou frustrační tolerance. Dalším takovým rizikem pro děti je, že pobyt v zařízení s kolektivní péčí přináší i častější onemocnění dětí, zejména se u nich často objevují respirační onemocnění.

V časopise *Psychologie Dnes* jsem narazila na zajímavý článek M. Těthalové *Dvouletí do školky: Nejdou zájmy rodičů proti zájmům dětí*. V článku se spolu s psychoterapeutkou H. Klímovou zamýšlí, jestli je to i v zájmu dětí, aby navštěvovaly podobné instituce dříve, než jsou jim 3 roky. „*Může se stát, že dítě které je odloučeno od domova, ztratí důvěru ve svět a v sebe samé. Když má dítě pocit, že je svět bezpečný, je to proto, že ví, že ho rodiče milují a starají se o něj. Ale když se ocitne někde jinde, myslí si, že není dost dobré k tomu, aby se o něj rodiče starali. A sebedůvěru se snaží dohnat nějakým výkonem*“ (Těthalová, 2010, s. 15).

Na závěr této kapitoly bych ráda také napsala o pozitivěch těchto zařízeních. V první řadě jde o děti matek, které mají příležitost si v péči o dítě odpočinout, zejména pokud nemají tyto možnosti v širší rodině. Může-li si

taková matka díky této péči o dítě alespoň odpočinout, bude mít rozhodně pozitivnější přístup ke svému mateřství, než matka unavená, která tuto možnost nemá. A důvodem nemusí být jenom odpočinek. Jsou ženy, které nemají rády stereotyp, který zase jejich dítě vyžaduje. Pokud má taková matka možnost z tohoto koloběhu vystoupit alespoň na pár hodin týdně, můžeme to považovat spíše za přínos. Ovšem za předpokladu, že tak činí opravdu jen na pár hodin týdně a že dítě nestrádá jejími odchody a pobytem v zařízení.

Druhým pozitivem, které vidím na této formě péče, je to, že některé děti jsou velice brzy vyžralé na pobyt v takovém zařízení a pobyt tam jim jen prospěje. Zejména pokud je dítě jedináček a nemá si s kým doma hrát. Jde pak o jakousi kompenzaci chybějícího sourozence. Děti potřebují kolektiv jiných dětí a je pro ně spíše škodlivé být stále v kolektivu dospělých.

6.2 Chůvy

Jednou z dalších možností, jak zaopatřit péči o dítě v době, kdy se rodiče nemůžou či nechtějí starat o své děti, je možnost využít služeb chůvy. V dnešní době existuje nepřeberné množství agentur, které nabízí profesionální hlídání dětí. Takovou službu lze využívat již od narození dítěte.

Spatřuji zde nebezpečí hlavně v tom, že matka není k dispozici pro dítě, jež si vytvoří vazbu vůči „cizí“ osobě. Tento vztah bývá dříve či později přerušen v době, kdy dítě již chůvu nepotřebuje, což bývá kolem 3 – 4 let věku dítěte. Druhým nebezpečím, které zde vnímám, je to, že nikdy nemůžeme dobře vědět, jak se cizí osoba stará o naše dítě. Pokud dítě svěříme do péče babičky či jiné příbuzné osoby, vždy máme alespoň nějakou jistotu, že je dítě v dobrých rukou. Tato jistota mírně klesá u cizích osob. Zejména pak, když je chůva rodinně zprostředkována přes agenturu. Bohužel jsou známy případy, kdy došlo k ublížení na zdraví i zabití dítěte právě touto cizí pečující osobou.

Poškození dítěte nemusí být jen ublížení či zabití, může dojít k poškození kognitivních a emocionálních funkcí tím, že chůva nemá dostatečnou kvalifikaci nebo se nesnaží navázat vřelý vztah s dítětem. Takové chůvy děti opravdu pouze pohlídají a to je vše. Bohužel pokud má opravdu malé dítě takovou chůvu a matka si toho nevšimne nebo si to prostě jen neuvědomí, může dojít k opoždění psychického vývoje a dalším negativním důsledkům v pozdějším chování dítěte.

6.3 Studie péče v raném dětství a mladistvého vývoje

NICHHD (Národní institut pro zdravý vývoj dítěte), provádí longitudinální výzkum SECCYD (Studie péče v raném dětství a mladistvého vývoje). Tento projekt byl odstartován v roce 1991, kdy byly zkoumány děti ve věku 0 – 3 roky. Stejně děti jsou pak vždy s odstupem několika let znovu prošetřeny.

Závěry výzkumu říkají, že děti, které zažily větší kvalitu péče a jejichž matky měly vysokou úroveň senzitivity vůči dítěti do jeho 6 měsíců, následně roku a půl, 2 a 3 let, projevovaly větší spolupráci a o něco méně agrese a neposlušnosti ve 2 a 3 letech. Děti s narušeným vztahem ke svým matkám byly z rodin, které mají nižší kvalitu dětské péče, a jejich matky projevily nižší citlivost během dětství. Takové děti jsou méně kooperativní, neposlušnější a agresivnější. Výzkumníci dále rozdělili dopad na dětskou psychiku podle času, které děti tráví ve školce:

- 10 hodin týdně – rodiče riskují, že dojde k narušení vztahu a dítě bude mít nezdravý vztah k matce,
- 30 hodin a více týdně mimo rodinu, dětí do věku 4 a půl let, vykazovaly většinou problémové jednání. Hodnocení chování dětí vychází ze zpráv vychovatelů. Ale zároveň se podle zpráv matek neukazovaly žádné problémy v chování dětí doma.

Souvislost kvality dětské péče a sociálních výsledků je malá. Silnější jsou aspekty rodiny a aspekt sociálního prostředí, ve kterém dítě vyrůstalo. Při výzkumu se ukázalo, že negativní vliv na vývoj dítěte je spíše v rodinách než v samotném pobytu dětí ve školce či jiné péči (chůvy).

Pro africké a hispánské děti byl opak pravdou: čím více času trávily mimo rodinu ve věku do 3 až 4 a půl let života, tím lepší vztah se svou matkou vykazovaly, což je úplně jiné než u dětí bílých.

Zdravotní stav dětí nevykazoval žádné větší problémy až na dvě specifické situace:

- děti, které trávili každý týden ve školce, měly o 8 % větší šanci, že chytanou ušní infekci,
- děti, které jsou ve školce trvale, měly o 4 % větší šanci mít žaludeční potíže.

Ze závěrů výzkumu je jasné, že dávat dítě do předškolní péče má svůj význam a není to možné hodnotit jako negativní vliv. Nedávat ho tam však pořád, nejlépe to střídat a věnovat se dítěti delší dobu nežli tráví v mateřské školce (NICHD, 2006).

Dnes existují již výsledky této studie po 15 letech, které říkají, že děti, kterým byla poskytnuta maximální péče matkou, vykazují v tomto věku mnohem lepší studijní výsledky a jsou méně konfliktní než děti, které tuto ranou péči neměly (Vandel a Belsky, 2010).

7. Kapitola

7.1 Kasuistika Martin

Rozhodla jsem se, kvůli tak citlivému tématu jako je citová deprivace, zařadit do své diplomové práce tuto kasuistiku klienta, který navštěvuje individuální terapii. Klient i jeho terapeut souhlasili s mou přítomností a s možností nahlédnout do klientovy dokumentace. Podotýkám, že tato stáž neprobíhala v žádném zařízení, nýbrž se jednalo o soukromou praxi.

Náš klient byl prvním synem svých rodičů, kteří však měli z předešlých manželství každý jednoho syna. Náš klient měl tedy dva starší nevlastní bratry. Otcův první syn byl nejstarší a s rodinou nežil, navštěvoval ji prý jen sporadicky. Chlapec tedy vyrůstal pouze se straším bratrem z matčiny strany.

Klientova matka pocházela ze tří sourozenců, měla dva straší bratry. Její rodina žila na malé vesnici a matka své dětství popisovala jako v celku harmonické. Po gymnáziu odešla studovat medicínu do Prahy. V 5. ročníku otěhotněla se svým spolužákem, který pocházel ze Slovenska. Poslední rok školy se o jejich syna starali zejména její rodiče. Po škole se svým manželem a dítětem odstěhovala na Slovensko. Tamní pobyt prý matka popisuje jako traumatické životní období, protože manželova rodina jí dávala najevo, že jí pohrdá. Vydržela tam se svým prvním synem 2 roky a když byly chlapci 3 roky, utekla s ním zpět k rodičům do Čech. Podle jejích slov ji rodina bývalého manžela vyhnala. Se svým manželem se od té doby již nikdy neviděla. O svého syna prý neprojevoval žádný zájem.

Klientův otec pochází ze dvou sourozenců, má mladší sestru, která po vysokoškolských studiích odešla do zahraničí, kde žije dodnes. Otcova matka (babička) byla popisována jako osoba chladná a velmi přísná, otec (dědeček) zase spíše jako inteligentní introvert. Otec vystudoval také gymnázium, avšak na vysokou školu nebyl přijat z politických důvodů. Původně byl každý rok poslán do dolů, kde měl prokázat svou stranickou nasazenost. Po třetím roce neúspěšných přijímacích zkoušek se rozhodl, že

na vysokou školu nepůjde. Jeho první manželství, ze kterého vzešel nejstarší syn, se rozpadlo ve chvíli, kdy si první manželka našla jiného partnera. Nejstaršímu bratrovi našeho klienta byly v té době 4 roky, otec si syna brával pouze občas, vztahy se nepodařilo udržet na dobré úrovni. Klient popisoval, že mezi jeho otcem a jeho nejstarším nevlastním bratrem docházelo k obrovským konfliktům a scénám, které doma nebyly obvyklé. Po revoluci otec konečně naplňuje svou profesní životní dráhu tím, že zastává vysokou funkci na ministerstvu vnitra. Bohužel však zhruba po 3 letech umírá. Jeho smrt je uzavřena jako nešťastná náhoda. Rodina je dodnes přesvědčená, že se jednalo o úkladnou politickou vraždu. Otec zemřel v chlapcových 17 letech.

Klient Martin se tedy narodil jako třetí dítě. Své dětství nepopisuje jako nijak zvlášť šťastné. Rodiče se spolu prý příliš nehádali, ale časté byly vulgární projevy ze strany otce vůči matce. Údajně to bývalo za maličkosti. Matka se těmto vulgárním projevům nijak nebránila a podle Martina si nechala vše líbit. Martin si během terapie vzpomněl na jednu situaci, o které si více méně není jist, jestli se opravdu stala. Prý ho v noci matka vzbudila, byla rozrušená a uplakaná a ptala se Martina, jestli má s otcem zůstat nebo od něj odejít. Podle klienta se ta situace stala, ale když si prý o tom chtěl s matkou promluvit, tak to celé popřela s tím, že klient měl nějaký živý sen.

Rodiče byli prý velice společenští, takže u nich doma prý pořád někdo byl a alkoholové večírky byly u nich také časté. Klient vysvětloval, že například na Vánoce se prý u nich doma sešli vždy všichni kamarádi rodičů a popíjeli až do ranních hodin sud piva, který se stal v jejich rodině vánoční tradicí. Po otcově smrti se prý rodině ozvalo i několik otcových milenek, které měly potřebu rodině vyjádřit upřímnou soustrast.

Vztah mezi otcem a synem klient vidí jako spíše problémový, hodnotí ho jako velice přísného muže, bez projeveného zájmu o jeho osobu. Nikdy mu prý s ničím nechtěl pomoci, pokud chlapec přišel s otázkou, odkázal ho na encyklopedie. Rodiče pak svým oběma přítomným dětem od dětství říkali, že až jim bude 18 let, půjdou z domova pryč a budou se o sebe starat sami. A také to uvedli v praxi se starším bratrem, který v 18 letech musel odejít a opravdu se o sebe starat sám.

Otec prý našeho klienta původně nechtěl a matce prý i řekl, že dítě bude mít sama. Matka velice brzo po porodu odchází do zaměstnání a o chlapce se stará sousedka v důchodovém věku. Klient na ni dodnes vzpomíná jako na svou druhou matku.

Rodiče často odjížděli na společné dovolené pouze sami dva. Svě dva syny každého zvlášť dávají prarodičům. Náš klient býval hlavně u prarodičů ze strany otce a starší bratr zase spíše u rodičů matky. Podle klienta byly důvodem komplikované vztahy prarodičů k vnoučatům, zejména pak vztah nevlastních prarodičů z otcovy strany vůči staršímu chlapci. Tento fakt prý v rodině nakonec vyústil v několikaleté zpretrhání vztahů mezi otcem klienta a jeho primární rodinou. Když jsme s klientem hovořili o těchto prázdninových pobytech, ukázalo se, že takové pobyty u babičky probíhaly i během školního roku. V 7. třídě bydlel u svých prarodičů 2 měsíce, kdy musel navštěvovat i místní základní školu.

Výchovné problémy s klientem začaly již při nástupu do povinné školní docházky. Rodiče byli často voláni do školy na výchovné konzultace, těch se prý ale otec nikdy nezúčastňoval, vždy musela do školy chodit matka.

Klient vysvětluje, že měl ve svém raném dětství prý pouze dva kamarády, jednoho v místě bydliště a druhého u babičky. Jinak si rád hrával sám. Martin se kolem 8 let začal zajímat o magii a jak sám uvádí, také praktikoval rituály; tato „záliba“ mu vydržela téměř do plnoletosti. Uvádí, že když na svůj rituál potřeboval nějaké orgány, řekl si matce a ta mu koupila srdce z krávy nebo jiného zvířete. Prý věděla k čemu to její syn potřebuje. Toto jednání prý nepovažovala za rizikové.

V klientově asi 14 letech rodina odchází do Prahy kvůli otcově zaměstnání. Martin začal navštěvovat elitní pražské gymnázium. Již po půl roce v 1. prvním ročníku byl podmíněně vyloučen kvůli obvinění z prodeje marihuany. Prodej se však neprokázal a klient tvrdí, že to nebyla pravda. V té době však již druhým rokem marihuanu aktivně kouří. Velice brzy na to se setkává s heroinem, který sám aktivně užívá. Celé to trvá zhruba tři roky s tím, že se mu podaří předávkovat a musí být ožívován lékaři. Jeho matka dodnes prý o jeho závislosti na heroinu neví nic.

Od příchodu do Prahy se Martin často pohybuje v bývalém squatu Ladronka, kde se seznamuje s alternativní undergroundovou tekno scénou a sám je aktivní v produkci a pořádání ilegálních parties. Na těchto akcích také užívá drogy jako pervitin, LSD, extáze aj.

Po úmrtí otce zůstává s matkou ještě rok, ale podle jeho slov to s ní nemohl již vydržet a odstěhoval se pryč. Matka prý každý den jenom brečela a nejedla. Zhruba na rok s ní zpřetrhá veškeré kontakty natolik, že ona sama neví, co s ním je. Klient udává, že během tohoto roku odjel do Nizozemí, kde se toulal, žebrol a užíval drogy. Po návratu do Čech se přihlásí na vysokou školu teologickou. Během 1. ročníku však ukončí studium tak, že uprostřed přednášky prohlásí, že je to nuda, a do školy se již nikdy nevrátí.

Ve svých 22 letech potkává svou první ženu, která po 3 měsících vztahu otěhotní. Původně ji posílá na potrat, ale ona se rozhodne, že si dítě nechá. On sám říká, že musel respektovat její osobní rozhodnutí, a tak se rozhodl, že se o svou rodinu pokusí postarat. Jeho žena je německého původu, a tak spolu žili v Berlíně, kde prý nemohl najít práci, a tak se uchýlil k prodeji drog, které z Německa vozil do Čech. Uvádí, že po narození dítěte se vztah s partnerkou pro něho zkažil, prý nebyl dostatečně sexuálně uspokojován a připadal si ostrčený.

Když je dítěti 5 let, již spolu nežijí a on potkává svou druhou ženu, se kterou po 3 letech vztahu zplodí dalšího potomka. I v tomto případě se vztah po narození dítěte kazí. Opět udává stejné příčiny, které způsobují, že je pro něj vztah opět přítěží. Tento vztah končí, když jsou jeho druhému dítěti 2 roky. Příčinou rozchodu je nová partnerka našeho klienta. Klient vysvětluje, že už žádné další dítě nechce, že teď hledá ženu, která netouží po vlastním dítěti. Sám uvádí, že pro něj je v životě ve vztahu nejdůležitější sex a vášeň.

Martin o sobě říká, že má již od dětství velký sklon k četbě. Je schopen být týden doma a pouze číst literaturu. Matka našeho klienta prý říká, jak hodné dítě byl, že nebyl otravným dítětem, které zaměstnává rodiče. Od doby, kdy se naučil číst, vždy seděl někde v rohu a tiše si četl.

V dnešní době je klient bez zaměstnání a to je zdrojem velkého stresu v jeho životě. Ač je to osoba působící velmi sebevědomě, sám uvádí,

že uvnitř se tak vůbec necítí. Svůj pocit méněcennosti spojuje s tím, že si dnes není schopen najít adekvátní zaměstnání a pracuje hlavně jako dělník.

S první dítětem udržuje kontakt hlavně přes internet, od doby, kdy se odstěhoval z Německa, za ním ani jednou nebyl. S druhým dítětem v kontaktu je, ale pouze když má čas. Nejsou stanoveny přesné termíny, kdy bude dítě mít, což samozřejmě způsobuje, že se stane, že dítě i měsíc nevidí.

Během posledního roku se opět začal zajímat o magii. V dnešní době praktikuje vodu. Jak sám uvádí, drogy již nebere ani rekreačně od té doby, co začal s voodoo.

Se svou matkou vztah udržuje, ale je to otázkou spíše posledních 5 let. Má ji prý rád, ale také v sobě nosí vůči ní velkou zlobu, protože si myslí, že vždy dávala přednost jejich otci, svému zaměstnání a až poté byly v žebříčku hodnot děti.

7.1.1 Komentář

Z terapeutických zápisků, které jsem měla k dispozici, vyplývá, že klientova zakázka byla formulována jako: „Pochopit svůj život.“

Terapeut pak hodnotí klienta jako člověka citově plochého. Emoce prožívá, ale nerozumí jim. Je to velmi inteligentní člověk, který má naučené sociální chování, ale rozhodně neprožívá jako běžný člověk. V emocích je v extrému připomínajícím vidění věcí jen bíle nebo černě.

Společně jsme vybrali tohoto klienta do mé diplomové práce proto, že se nám podle anamnézy zdá, že pochází z rodiny, která svou výchovou způsobila, že se klient dnes jeví jako deprivant.

Jednak je z anamnézy patrné, že Martin často utíkal. V dětství nadměrná četba literatury, dále pak sklon k únikovému jednání, což je u našeho klienta praktikování magie, drogy a subkultura tekno. Tyto činnosti přetrvávají do dospělosti.

Dále pak fakt, že klient má již dvě děti s dvěma různými ženami. Dva vztahy, ve kterých není schopen fungovat jako rodič, mě vedou

k myšlence, že jeho primární vzorec chování rodiče, který si osvojujeme v dětství pomocí vlastních rodičů, je narušený.

Jednak si myslím, že těhotenství jeho matky bylo velmi těžké po psychické stránce. Kladu si otázku, do jaké míry byl náš klient matkou chtěný, protože sám klient vyprávěl, že ho jeho vlastní otec původně nechtěl. Matka byla tímto faktem dozajista velmi stresována. Dítě pak mohlo symbolizovat překážku mezi ní a partnerem.

Dále pak skutečnost, že matka velice brzo nastupuje do zaměstnání a o klienta se stará náhradní chůva, což ještě nemusí být samo o sobě deprivační, pokud by se klient v průběhu terapie několikrát nevracel k tomu, že rodiče dávali sobě navzájem větší přednost než dětem. Například místo intimního rodinného kruhu během vánočních svátků rodiče upřednostňovali strávit svátky v kruhu svých kamarádů.

Odkládání dětí na prázdniny k prarodičům, kteří se dokonce starali o klienta i v době školní docházky, kdy byl vytržen ze svého známého prostředí a na dva měsíce musel změnit sociální prostředí, ve mě budí opět dojem odkládající rodiny, kterou ve své diplomové práci zmiňuji jako jednu z možných rodinných patologií vedoucích k psychické deprivaci.

7.2 Chůva Andrea

Do své diplomové práce jsem se rozhodla také zařadit nestrukturované interview s Andreou (24), chůvou dvouletého Kristiána, o kterého se stará od jeho 1 roku. Podle jejího vyprávění můžeme usuzovat, že v rodině došlo k narušení vazby mezi matkou a dítětem.

Zařadila jsem toto interview, protože ho považuji za příklad škodlivosti baby-sittingu. Chůva je v tomto případě opravdu poctivá a svědomitá ve výchově chlapce. Matka ale nakonec nevědomky zpřetrhá celkem brzy i tento vztah přesunutím syna do prestižní školky.

Před samotným rozhovorem jsem slečně Andreje vysvětlila, o čem píšou svou diplomovou práci, a tudíž se v rozhovoru budu zajímat o určitou konkrétní oblast.

7.2.1 Interview

Já: Odkdy se staráte o Kristiána?

Andrea: Od jeho prvního roku, poznala jsem ho na jeho narozeniny a za 14 dní jsem se o něj začala starat celodenně. Od pondělí do pátku od 7.00 do 17.00 až 18.00 hod. Plus třeba, nebylo to každéj tejden, ale většinou tak jednou dvakrát do měsíce jsem tam byla dva tři večery, že jsem ho ukládala. Byla jsem tam tak do 23.00 hod, protože máma chodí cvičit a táta ten jako že cestuje kvůli práci nebo má jiné pracovní závazky.

Já: Působí to dojmem, že maminka dává přednost kariéře a volnočasovým aktivitám?

Andrea: Hm mě to tak přišlo, určitě.

Já: Máte pocit, že tu zodpovědnost za Kristiána přehodila na vás?

Andrea: Myslím, že neúmyslně ano. Protože všechno, co uměl, uměl ode mě. A jedinej, kdo na něj platil jsem já. Ostatní měl na háku, ale když něco řekla Andina, tak to tak platilo. Jednu dobu mi dokonce říkal mami. Po půl roce, co jsem ho rozmluvila, tak v tom měl prostě bordel. Protože mámu viděl dvě tři hodiny denně a se mnou byl tak deset hodin denně. Takže v tom měl zmatek.

Já: Viděla jste, jak se máma ke Kristiánovi chová?

Andrea: Jo určitě.

Já: A jak byste hodnotila její chování?

Andrea: Že neumí pracovat s dětmi. Jako bylo vidět, že ho má ráda, to si vůbec netroufám zpochybnit. Ale bylo vidět, že vyloženě neví, jak se k němu má chovat. Protože Kristián je povahově jiný než jeho starší bratr Tadeáš, protože Tadeáš je ten prototyp dítěte, který si ona vysnila. Byl chytřej, klidnej, takovej hloubavej a Kristián živý, akční dítě, který udělá prostě bordel, že ho člověk musí vést k tomu, že jak se to uklízí, a tohleto jí nešlo do hlavy. Jak to, že Tadeáš je takovej a Kristián není stejnej.

Já: Dalo by se říci, že ji výchova Kristiána zaskočila?

Andrea: Já bych řekla, že určitě. Jednak chtěli v podstatě jenom Tádíka, když to řeknu hnusně, Kristián nebyl plánovanej. Kdežto Tadeáš jo. A vím, že Kryštof je zaskočil, protože nepočítali s tím, že budou mít druhé dítě.

Já: A dalo by se říct, že byl až nechtěnej?

Andrea: To ne, ale nebyl plánovanej. Jako oni ho milujou, ale asi to nesplňuje jejich očekávání. Jak se má chovat a že je takovej, jakej je.

Já: Chci se ještě zeptat, když se o toho Kristiána staráte, jestli si vybavíte situaci, kde vás zarazilo jeho jednání? Kde jste si mohla říct, že ta vazba mezi Kristiánem a matkou nemusí být úplně v pořádku?

Andrea: Určitě ano. Když jsem začala odcházet domů a on hystericky brečel, řval mami a sápal se ke dveřím.

Já: To bylo v tom roce a půl?

Andrea: Jo jo, to bylo kolem toho roku a půl.

Já: A mluvila jste o tom někdy s jeho maminkou?

Andrea: Mluvila, jako já jsem ji říkala, že v tom má zmatek, že mě vidí hodně a ji ne tak často a že je ve věku, kdy na to přichází.

Já: A jak na to ona reagovala?

Andrea: Hm ona jako by na všechno reagovala dost tak jako ... Ona byla hrozně ráda za to, že Kristián má ke mně tak dobrou vztah, že je o něj dobře postaráno, že ho učím, rozvíjím, že se mu věnuji. A toto jí jakoby stačilo, bych řekla. Že si to ona jako vůbec nebrala. Já jsem se o tom bavila s kolegyní nebo tady se šéfovou, že kdyby moje dítě mělo takovýhle láskyplný vztah k jiný ženský a mě prostě odstrkovalo, prostě nechci, a běželo by k jiný ženský a křičelo mami, tak bych si toho člověka nikdy už nepustila do baráku a přehodnotila bych, co dělám špatně. Na mě působilo, že ona tenhle pocit nemá.

Já: Zaujalo mě ve vašem vyprávění, že říkáte, že její syn ji odstrčí s tím, že nechce a běží za vámi. To byla nějaká situace?

Andrea: To dělá standardně.

Já: Standardně dává najevo matce, že s ní nechce být a chce být s vámi?

Andrea: Hm, okolo toho roku a půl to bylo hrozný. Teď, jak mu byly ty dva, tak už věděl, že já nejsem máma. I když občas říkal máma Andí, ale už mi říkal spíš jen jménem. A když přišla máma, tak jako už věděl, že se jde domů, přišel starší brácha, jde se domu, budu si hrát. Tak už jako by k ní šel, se mnou se hezky rozloučil, ale nikdy na mě nereagoval tak negativně jako na ni. Že bylo vidět, že je na ni naštvanej, že s ním není. Do těch dvou let to na něm bylo hrozně znát.

Já: *Vypozorovala jste jeho negativní projev vůči matce i v jiné situaci než bylo předávání?*

Andrea: *Jednak předávání, protože v okamžiku, když zachrastily klíče v zámku, tak on zbystril, „hysák“, nechci a přilepí se ke mně a to bylo jako pětiminutové srdcervoucí loučení, kdy já jsem ho od sebe musela odtrhnout. A já jsem z toho byla taky špatná, protože jsem věděla, že mu dělám v hlavě hroznou rotyku. A potom asi když jsme tam byly obě. A ona mu něco řekla, ignorace, tak jsem počkala, jak to spolu vyřeší, a když jsem viděla, že to neřeší, tak jsem, asi jsem nereagovala správně, ale řekla jsem mu, co má udělat, a on šel a udělal to.*

Já: *Takže by se dalo říci, že vás víc poslouchá než svoji matku?*

Adéla: *Jo, ten respekt a lojalita byla vůči mně určitě větší.*

Já: *A jak je to nyní?*

Andrea: *Dlouho jsem ho teď neviděla, protože je na prázdninách u babiček. Nicméně jde od září do Sunny Canadian school. Jde o školku s výukou angličtiny.*

Já: *A jak tomu vy rozumíte, že se matka takto rozhodla?*

Andrea: *Ona si dost potrpí na prestiž, jakože vyšší třídu. A jí přijde, že tam dětem dávají maximum. Že ho naučí anglicky, naučí ho tam, jak se má chovat.*

Já: *A jak to hodnotíte vy?*

Andrea: *Myslím si, že na to není vůbec připravenej. Myslím, že našel jistotu tady v tom prostředí (pozn. hlídací centrum). Že tady má mě, kolegyni, šéfovou, má tady prostě lidi, který si zamiloval, trvalo mu to taky nějaký čas. A najednou má znova bordel, že bude muset od září někam jinam. On, asi je těžký to odhadovat u dvouletého dítěte, ale on potřebuje mít pocit nebo pocit jistoty, že tady je někdo, koho já znám, koho mám rád.*

Já: *To je jedna ze základních věcí, které by asi měl mít k té matce.*

Andrea: *A to on jako to, no má matku určitě rád, ale když máma není, tak prostě není. Pohoda, jsem zvyklej, tak se zabavím jinak. Mám tady Andinu, Gábinu, tak neprožíval to nějak špatně.*

Já: *Mluvila jste někdy s matkou o tom, že jeho přesun do prestižní školky považujete jako nevhodné řešení?*

Andrea: *Ne.*

Já: Jakou byste vyřkla prognózu do budoucnosti?

Andrea: Myslím, že za to bude na mámu naštvanej. Že až přijde puberta a ona po něm něco bude chtít, že si myslím, že jí to vrátí tím stylem. Doteďka jsem byl támhle a támhle mě vychovávali a co teď po mně chceš?

7.2.2 Komentář

Z vyprávění chůvy bylo evidentní, že došlo k narušení pevného citového vztahu mezi matkou a dítětem. Soudím podle toho, že dítě v roce a půl chůvu nazývá matkou, úzkost ze separace má vůči chůvě a naopak má také úzkost z toho, že zůstává s matkou. Je to patrné z toho, že dělá scény, když má s matkou zůstat. Matka i přes to, že nelze pochybovat o její lásce vůči synovi, dělá chyby v jejím vztahu a to tím, že zodpovědnost za výchovu syna přenechá zcela na chůvě. A sama i přes to, že je ze situací jasně, že vztah je mezi nimi narušen, nepodnikne žádné kroky k tomu, aby tento vztah zlepšila.

Rozhodnutí matky umístit chlapce do prestižní mateřské školky vnímám jednak jako povrchní rozhodnutí za účelem prestiže, tak jak uvádí chůva, avšak беру tento její akt jako důkaz, že chce pro své děti to nejlepší. Z rozhovoru pak vyplývá, že matka si neuvědomuje negativní důsledek tohoto rozhodnutí. Musím říct, že v tomto případě mě napadá, že i přes to, že chůva uvádí, že matka je ráda, že syn má k chůvě tak vřelý vztah, může sama vnímat chůvu jako konkurenci v lásce jejího syna a rozhodnutí o přesunu syna do školky může mít v pozadí i nevědomý důvod: odstranění chůvy z cesty. Ale to mohu pouze usuzovat, pro lepší analýzu těchto vztahů by bylo potřeba udělat interview i s Kristiánovou matkou, což bohužel není možné.

Během rozhovoru jsem měla pocit, že se mi na chůvu Andreu podařilo naladit a všimnout si jejích neverbálních a emočních projevů. Ze začátku rozhovoru se snažila působit klidně a popisovat věci racionálně. Do této pozice se vždy snažila vrátit, když se mírně „rozohnila“ nad chováním matky. Měla jsem z ní pocit, že se o Kristiána stará jako o vlastního a jeho

osud jí není lhostejný a zároveň, že bojuje s tím, že to její syn není a ona nemá dostatečné množství prostředků jak ho ochránit a jeho osud zvrátit.

7.3 Výzkum

Od bakalářských státnic, a možná i déle, jsem si rozmýšlela, jaký typ výzkumu zvolím do své diplomové práce. Od začátku jsem věděla, že se bude muset jednat o výzkum kvalitativní, aby odpovídal zvolenému tématu diplomové práce. Dlouhou dobu jsem přemýšlela, jaký výzkum a kde ho udělat. Ihned na začátku se objevily překážky, které jsem považovala za nezdolatelné: Věděla jsem, že potřebuji najít rodiny, kde jsou rodiče zaměstnaní a nemají příliš času a zájmu se o své děti starat. Jenže kde takové rodiny najít?

Dlouho jsem si s tím lámala hlavu, konzultovala s těmi, s nimiž bylo možné o tom hovořit. Nakonec jsem se jednoho dne vzdala myšlenky tyto rodiny hledat a rozhodla se, že na to půjdu „od lesa“. Požádala jsem PhDr. Václavu Masákovou o pomoc při sestavení dotazníku, který by se zadával dětem 7. a 8. tříd základních škol. Děti mladší jsme považovaly za těžko testovatelné, protože by dotazníku ještě nerozuměly, a děti starší už byly zase příliš v pubertě a tam hrozilo, že by výzkum bojkotovaly.

První část dotazníku, pracovně nazývaná Časová, měla zjistit, kolik společného času děti tráví s rodiči. Předpokládala jsem, že v rodinách, kde by se mohla vyskytovat citová deprivace, toho společného času moc trávit nebudou. Dotazník v původní verzi měl také druhou část, která byla pracovně nazvána Výkonová. Zde byl předpoklad, že v rodinách, kde se vyskytuje citová deprivace, je spíše orientace na materiální zabezpečení a výkon. Avšak narazila jsem na verifikaci a reliabilitu a octla jsem se opět na mrtvém bodě.

Po první konzultaci s vedoucím práce jsme nakonec usoudili, že bude nejvhodnější použít můj dotazník (Časová část) a k tomu dětem zadat psychodiagnostický test ADOR, jehož autory jsou Prof. PhDr. Zdeněk Matějček, CSc. a Prof. PhDr. Pavel Říčan, CSc.

„Dotazník ADOR (význam zkratky ‚adolescent o rodičích‘) zjišťuje postoje, jednání a výchovné praktiky rodičů, tak jak se jeví jejich dětem v pubertě a v adolescenci“ (Matějček a Říčan, s. 5, 1983).

Autoři se dále domnívají, že se ve výsledcích projevuje jak objektivní faktor, tj. jak skutečně rodiče své děti vychovávají, tak i subjektivní faktor, to jak si děti představují výchovný styl svých rodičů na základě vědomých i nevědomých činitelů. V neposlední řadě je třeba počítat se zkreslením výsledků, jež vzniká opět na stejných činitelích vědomých a nevědomých procesů.

Samotný test (ADOR) je rozdělen na dva dotazníky, vždy na matku a otce zvlášť. Každý pak obsahuje sérii 50 stejných otázek, na které mají děti za úkol vybrat odpověď ze tří čísel, podle míry platnosti tvrzení. Takže 0 znamenala, že tvrzení absolutně neplatí, 1 občas a 2 znamená tvrzení platí. K samotnému vyhodnocování testu se pak dostanu později v další podkapitole.

7.3.1 Časový dotazník (Focus group)

V první řadě bylo před samotným výzkumem potřeba si vyzkoušet dotazník a získat zpětnou vazbu od dětí. Domluvila jsem se proto s ředitelem Základní školy Klánovice, že si na jedné třídě vyzkouším dotazník a pohovořím si s dětmi o něm. Jednání s panem ředitelem a jeho zástupkyní bylo dobré, vyšli mi maximálně vstříc i přes to, že byl téměř konec školního roku a rozvrh žáků začínal být hektický.

K dispozici jsem dostala třídu 7. ročníku v učebně výtvarné výchovy, která je v nejvyšším patře školy přímo pod střešou. Zmiňuji se o tom, protože to považuji za nežádoucí proměnnou. Nevím jak dětem, ale mně tam bylo nesnesitelné horko. Do třídy mě přivedla učitelka, která měla hodinu suplovat. Domluvily jsme se, že ve třídě chvíli počká a pokud uvidí, že situaci zvládám, odejde a já zůstanu s žáky sama. Paní učitelka mě představila, ale bohužel, což považuji za další nežádoucí proměnnou, jim řekla, že si to celé budu nahrávat, takže budou mít případně záznam, kdyby

někdo zlobil. Musím říct, že ve mně zatrnulo, protože děti ještě ani pořádně nevěděly, kdo jsem, a už věděly, že si je mám nahrávat. Když jsem dostala slovo, znovu jsem se dětem představila a vysvětlila jsem jim, odkud přicházím, že budu psát závěrečnou práci na vysoké škole, že musím mít výzkum a že jsem si vytvořila takový dotazník, který bych chtěla ozkoušet. Jestli mu děti dobře rozumí, jestli jsou varianty odpovědí odpovídající apod. Vysvětlila jsem jim, že tedy nejdříve zadám dotazník, ve kterém mě zajímá, jak moc času tráví s rodiči, a pak že bych si s nimi ráda o tom dotazníku popovídala. Taky jsem jim vysvětlila, že si toto povídání budu nahrávat, že se to takhle má správně dělat, abych si zaznamenala všechny jejich nápady a postřehy. Paní učitelka třídu opustila.

Zadala jsem dětem dotazník, jehož původní verze obsahovala 9 otázek, viz příloha č. 1, a počkala, až dotazník vyplní. Poté jsem každou jednotlivou otázku s dětmi postupně probírala. Ptala jsem se jich, jestli otázce rozuměly, jestli jim odpovědi stačily a jestli by je něco k té otázce napadlo říct. Většinou děti souhlasily se vším a všemu rozuměly, pouze chtěly, abych vynechala v otázce č. 6 u odpovědi b) *tráví 1–2 hod. denně* dovětek, *víc mi rodiče nedovolí*. U otázky č. 8 se pak často pozastavovaly nad tím, jestli mají napsat, jak často jsou na kroužku, nebo kolik kroužků navštěvují. Proto jsem se do výzkumu rozhodla přidat otázku, jak často jsou na nějakém kroužku během týdne. Tušila jsem, že by i přesto mohl s těmito otázkami být problém, a tak jsem později v samotném výzkumu v každé třídě děti na tyto dvě otázky upozornila a vysvětlila jim, na co se přesně ptám.

Položenou diskuzi s dětmi jsem zahájila otázkou, jestli je napadají nějaké otázky, na které bych se mohla v dotazníku zeptat. Děti měly pár nápadů, například to byla otázka na sourozence. Vesměs šlo o nápady pěkné, ale v mém případě nepoužitelné. Poslední otázka, kterou jsem dětem položila, byla: „Co byste poradili svým rodičům, abyste se měli lépe.“ Jedna dívka, která se mi jevila již z vyplňování dotazníku jako má cílová skupina, navrhovala, že by poradila svému otci, aby tolik nepracoval a byl s nimi doma častěji. Jiný chlapec zase navrhnul, že by rodiče mohli více pracovat z domova, aby doma trávili víc času a měli víc volna. Některé děti si dovolily být rošťáky a navrhovaly věci, které pubertální chlapci můžou

navrhovat, např. aby jim rodiče již dovolili sex apod. Na konci debaty jsem dětem poděkovala za jejich spolupráci a rozdala jsem jim jako poděkování kávové sušenky.

Bohužel až po příchodu domů jsem zjistila, že selhala má schopnost ovládat elektrotechniku a nahrávací zařízení sice bylo zapnuté, ale nenahrávalo. Proto jsem si sedla a alespoň si zapsala do zápisníku své dojmy a zážitky. Musím říct, že mě to zamrzelo dvakrát, když jsem si uvědomila, k jaké nepříjemnosti s diktafonem během výzkumu ve focus group došlo.

Na další konzultaci s vedoucím práce jsem upravila dotazník, tak jak děti navrhovaly, u otázky č. 6 a přidala jsem otázku č. 9, jak jsem se již výše zmiňovala. Změnila jsem také odpovědi u otázky č. 2. d) a č. 3. c), kde původně byla odpověď *s chůvou/tetou* na odpověď *s jiným dospělým*, jelikož jsem zjistila, že děti ve věku 12 let a výše chůvu a tetu nemají, protože již není potřeba mít nad nimi neustálý dozor. Jiným dospělým jsme pak měli na mysli trenéra, učitele apod. U otázky č. 6 jsme se také domluvili s vedoucím práce na tom, že sice podle počtů odpovědí vypadá, že pro nás nebude ve výzkumu důležitá, ale přesto ji ve výzkumu ponecháme s tím, že uvidíme, jak bude vypadat celkový výsledek v této otázce.

7.3.2 Pilotní výzkumu

Výzkum v celé své podobě poté probíhal v jedné 7. třídě a dvou 8. třídách, dohromady to bylo 63 dětí. Do každé třídy jsem pak již přicházela bez učitele sama. Vždy jsem dětem vysvětlila, kdo jsem a proč tam jsem. Dala jsem jim prostor na otázky. Tak jako u focus group jsem dětem vysvětlila, jakou podobu výzkum má, že se skládá ze dvou částí a že v té první dostanou malý dotazník, ve kterém mě zajímá, jak moc času tráví společně s rodiči.

V každé třídě jsem počkala, až děti vyplní můj dotazník a až poté jsem jim rozdala testy ADOR. Dětem jsem vysvětlila, že se jedná o sérii 50 otázek, které se opakují. Hovořila jsem o tom, že vztahy v rodinách mohou

být nejrůznější: dobré, horší, ale i špatné, a proto jim některé z následujících otázek nemusejí být příliš příjemné a nebude se jim na ně chtít odpovídat. Poprosila jsem je, aby se i přes to pokusili odpovědět na všechny otázky. Zároveň jsem jim ale také řekla, že pokud to pro ně bude nepříjemné, ať dotazník nevyplňují.

Dále jsem děti upozornila, že test se vždy vztahuje zvláště na otce a matku. V některých rodinách jeden z rodičů může chybět nebo je situace jinak komplikovaná, a proto pokud budou v této situaci, ať se přihlásí, že společně vymyslíme, jakým způsobem dotazník vyplní. V 7 třídě jsem s jedním chlapcem řešila, že jeho maminka zemřela před půl rokem. Domluvili jsme se, že vyplní dotazník i na maminku, jako kdyby ještě žila. Dál jsem měla dívku z dětského domova, která testy vyplňovala na své pěstounské rodiče. U dětí, kde jeden z rodičů odešel, jsem se s nimi domluvila, že se to pokusí vyplnit na chybějícího rodiče, tak jak si ho pamatují, když ještě v rodině byl. V jednom případě dívka nevyplnila dotazník na jednoho z rodičů vůbec. Všechny tyto děti, které měly výjimečnou situaci v rodině, udělaly na kraj testu poznámku (úmrtí nebo nežije s námi).

7.3.3 Vyhodnocení pilotního výzkumu

Výzkumu se účastnilo 63 dětí, z toho 29 chlapců a 34 dívek ve věku od 12 do 15 let. Z toho 18,2 % tvoří děti, které vychovával pouze jeden rodič, a 81,8% dětí, které pochází z úplné rodiny. Z výzkumu bylo vyřazeno 8 dětí, z toho 4 děti nevyplnily celý dotazník a 4 děti nevyplnily test ADOR. Tyto děti byly pouze z 8. ročníků, nejvíce z 8. A, která byla z mého pohledu třídou těžko zvladatelnou a i ve škole byla tato třída prezentována jako problémová.

Než celý výzkum začal, stanovila jsem si finální podobu 10 otázek. Ke každé odpovědi jsem pak přiřadila číslo od 1 do 4, přičemž jsem si určila, že 1 je ta nejlepší odpověď a 4 odpověď nejhorší.

S vyhodnocením výzkumu mi pomáhali odborníci z ÚTIA (Ústav teorie informace a automatizace AV ČR) RNDr. Martin Šmíd, Ph.D. a Mgr. Aleš Kuběna, který v minulosti spolupracoval na výzkumech v psychologii. Bohužel se v průběhu zpracování výzkumu ukázalo, že mnou vytvořený dotazník nelze použít. Došlo k metodologickým chybám při jeho tvorbě, ke kterým se vrátím v závěrečné diskusi. Tato skutečnost vedla k tomu, že jsem nakonec použila do své diplomové práce pouze test ADOR, který jsem kvantitativně vyhodnotila.

7.3.4 Závěr výzkumu

Na vyhodnocení výzkumu jsme užili metodu faktorové analýzy. V první fázi se nám při hodnocení vytvořilo 5 faktorů. Z dotazníku poté vypadla otázka č. 10, kdy se děti v týdnu vrací domů. Tato otázka nesouvisela s žádnými jinými. Avšak tato otázka při srovnání s Adorem ukázala, že souvisí s pozitivitou matek a hostilitou otců. Říká, že čím pozitivnější matka nebo hostilnější otec, tím později se děti vrací domů. Je tedy zřejmé, že pokud děti mají důvěru matky, nemají problém se vracet v týdnu domů později než v 17.00 hodin.

Dále jsme 5 faktorů omezili na pouhé dva faktory, které jsme pojmenovali na faktor 1 Rozvoj a faktor 2 Rituály. V této fázi vyhodnocování jsme také změnili hodnotící škály u otázky na č. 8 a č. 9. Ukázalo se, že tyto dvě otázky pozitivně ladily s faktory. Z čehož vyplývá, že kroužky, jenž děti navštěvují, nejdou na úkor rodiny, spíše na úkor televize. Čím více kroužků, tím méně televize a jiných volnočasových aktivit tak jak byly definovány v otázce č.6.

Při vyhodnocování dotazníku s Adorem jsme se omezili pouze na Faktor č. 1 rozvoj, protože Faktor č. 2 rodinné rituály s Adorem nikterak nekoreloval, zdůvodnili jsme to tak, že i špatní rodiče udržují alespoň nějaké rituály v rodině. Faktor č. 1 se vztahuje k hostilitě otce a nedůslednosti matky, z čehož vyplývá, že pokud je otec hostilní a matka nedůsledná dochází k horšímu vývoji dítěte v rodině. Viz. příloha č. 7 a 8.

Jestliže jsme pak výzkumný vzorek rozdělili podle pohlaví dětí, ukázalo se, že vše je v postatě podobné až na jídlo. To si vysvětlujeme jako obvyklý problém dívek, zejména pak v tomto kritickém věku. Viz tabulka č. 4.

Dále jsme vyhodnocovali samostatně ADOR a ten jsme ještě rozdělili podle pohlaví a podle počtu rodičů. Z výsledků je patrné, že tyto „zdravé“ děti měly výsledky v průměru, což jsme očekávali. Avšak se ukázalo, že děti z rodin, kde jeden rodič chybí, mají horší výsledky než děti z rodin obou rodičů. Takové výsledky se daly očekávat.

Bohužel se nepodařilo potvrdit mou základní hypotézu, avšak jedná se o pilotní výzkum. Do další etapy výzkumu, kterou bychom rádi provedli zhruba za půl roku, přepracujeme dotazník tak, abychom se více soustředili na rozvoj dítěte v rodině a buď úplně vynecháme otázky na rodinné rituály nebo ji do dalšího výzkumu rozšíříme na větší počet otázek.

Do budoucna bude důležité se vyhnout metodologických chyb, ke kterým v této fázi výzkumu došlo a o kterých pojednávám v následující kapitole.

7.3.5 Závěrečná diskuze k výzkumu

Focus group: V první řadě bych si určitě zajistila pořádné nahrávací zařízení a pořádně si vyzkoušela obsluhu tohoto zařízení tak, aby se již nemohlo opakovat to, co se stalo.

Za další bych zaškolila alespoň jednoho odborníka, který by mi pomohl v řízení rozhovoru s dětmi. Tento rozhovor by pak probíhal s mnohem menšími skupinami než je celá školní třída. Děti se v třídě překřikovaly a určitě se i „špičkovaly“ o peprnější odpověď. V menších skupinách by se děti lépe soustředily a jejich odpovědi by mohly být i důvěrnější a pro nás pak významnější.

Dotazník: Mnou sestavený dotazník je pro tento typ výzkumu nevhodný, a to z několika důvodů.

Otázka č. 1 je pro děti tohoto věku nevhodná, protože se dá předpokládat, že to, že děti v jejich věku netráví mnoho času s rodiči, je naprosto normální a běžné. Takže mnou stanovená nejhorší odpověď, že s rodiči netráví během týdne moc času, je neadekvátní. To samé platí pro otázku č. 2.

U otázek č. 3 a č. 5 jsou chybně sestavené odpovědi. Jednak proto, že jsou to dva okruhy odpovědí, a jednak je tu varianta časová a pak personální. Nelze sestavovat odpovědi tímto způsobem.

V otázce č. 8 byla zásadní chybou chybějící varianta, že dítě nenavštěvuje žádný kroužek, a tento důvod zároveň souvisí s otázkou č. 9, kde opět chybí nulová hodnota.

Rozhodla jsem se, že bych se tématu deprivace v rodině ráda dále věnovala ve své profesionální kariéře, proto považuji za důležité příště se vyvarovat těchto zásadních metodologických chyb.

Závěr

Na začátku své práce se snažím vysvětlit teoretický rámec psychické deprivace a jejích klinických projevů v praxi. Představuji z pohledu vývojové psychologie, jak se může deprivace v jednotlivých obdobích na dětech projevovat, a dále uvádím také rozdělení projevů psychické deprivace podle Langmeiera a Matějčka, tak jak ji popsali na dětech v ústavní výchově. Činila jsem tak proto, že se později v práci snažím ukázat, že děti z rodin, kde dochází k deprivaci, vykazují podobné příznaky.

V druhé kapitole jsem nejdříve uvedla Piagetovu vývojovou teorii a dále se podrobněji věnovala emočnímu vývoji dítěte podle jednotlivých období. Zvolila jsem tento postup, protože pokud chceme ve vývojové psychologii mluvit o vyváženém psychickém vývoji dítěte, musíme nutně hovořit o dvou paralelních procesech: kognitivním a emočním vývoji dítěte.

Ve třetí kapitole představuji čtyři základní pohledy na raný vztah dítěte k matce, dále pak teorii attachmentu, která vysvětluje, že pro zdravý vývoj dítěte je nezbytné, aby navázalo bezpečný vztah k matce či jiné mateřským způsobem pečující osobě. Ani úspěšné navázání vztahu však nemůžeme považovat za definitivní naplnění toho, co dítě potřebuje.

V této kapitole také popisují teorii o sociální děloze, jejímiž autory jsou Chvála a Trapková a která hovoří o důležitosti vztahů navázaných s rodiči dle potřeby dítěte – podle jeho vlastní potřeby vycházející z jeho aktuálního vývojového období, a to až do doby, než rodinné hnízdo opustí.

Čtvrtá kapitola je věnována nejprve rodině a jejímu současnému postavení z hlediska sociologie. Ve své práci se snažím pochopit, co se s dnešní rodinou děje, proč tolik selhává. Dále se pak věnuji subdeprivaci, což je termín užívaný pro deprivaci v rodině. Zde jsem se zaměřila na výzkumy, které se v posledních letech soustředily na rodinu a možné podmínky deprivace v ní.

Následuje podkapitola o citové deprivaci v rodině, kde se snažím objasnit, jak k takové deprivaci dochází a proč může v takových rodinách vůbec k deprivaci dojít. Pro názorné dokreslení vzniku deprivace v rodině

jsem zařadila několik druhů patologických rodin, kde k deprivaci dětí dochází. A protože to nejsou pouze patologické rodiny, které toto mohou způsobit, věnuji se v této kapitole také zvláštním situacím, které vedou k tomu, že může za určitých předpokladů dojít k deprivaci dítěte v rodině.

Pátá kapitola je rozdělena na dvě hlavní podkapitoly, jež jsem věnovala každému z rodičů zvlášť, protože předpokládám, že každý ze své role jiným způsobem ovlivňuje vývoj svého dítěte a podoba jejich chování vedoucího k deprivaci bude také rozdílná. Zajímavé v této kapitole je pak to, že se ukazuje, že pokud selže matka, má to dopad na obě pohlaví. Avšak pokud selhává otec, má to pro obě pohlaví částečně rozdílné dopady. Do této kapitoly jsem přeložila část odborného článku o otcovské deprivaci.

Poslední kapitola teoretické části diplomové práce pojednává o kompenzačních nástrojích rodiny. Mám tím na mysli institucionální zařízení, jako jsou školky s internátní péčí či hlídací centra přijímající děti mladší 3 let, a pak chůvy, které se starají o děti od 0 let.

V praktické části diplomové práce je nejdříve kasuistika dospělého muže, kterého podle jeho anamnézy považují za člověka, jenž byl deprivován ve vlastní rodině, a tato deprivace se projevila v jeho chování, ale zároveň v emocionálním prožívání. Druhou částí praktické části diplomové práce je přepis interview s chůvou, jež se stará o dvouletého chlapce. Z rozhovoru pak vyplývá, že došlo k nabourání rané vazby mezi matkou a synem, který ranou vazbu navázal s chůvou. Maminka pak tuto vazbu mezi chůvou a synem zpřetrhá tím, že syna přeřadí do prestižní mateřské školky, od které si slibuje to nejlepší vzdělání syna.

Poslední praktickou částí je výzkum prováděný na dětech 7. a 8. tříd základní školy, jimž jsem zadala psychologický test ADOR (Adolescent o rodičích), který mapuje subjektivní hodnocení výchovných stylů rodičů, tak jak je vnímají děti. Tento test jsem do své práce vyhodnotila kvantitativní metodou.

V diplomové práci se mi podařilo potvrdit svou základní hypotézu o tom, že v dnešní době dochází k emoční deprivaci dětí v rodinách. Bohužel se tento fenomén v rodinách objevuje již mnoho let, v posledních letech však narůstá. Podle mého názoru je společnost na začátku této problematiky. Proto jsem se rozhodla, že bych se ráda ve své odborné praxi

tomuto tématu nadále věnovala a pokusila se co nejvíce rozšířit do povědomí lidí fakt, že děti opravdu více než materiální stránku potřebují tu emocionální, a to zejména v prvních letech svého života.

Literatura

- ČÁP, J. *Psychologie výchovy a vyučování*. Praha: Karolinum, 1993. ISBN 80- 70- 66534- 3
- BOWLBY, J.. *Vazba*. Praha: Portál, 2010. 356 s. ISBN 978-80-7367-670-4
- BOWLBY, J.. *Maternal care and mental health*. Geneva, WHO, 1951
- BUCHTELOVÁ, R.; aj. *Akademický slovník cizích slov A-K*. Praha: Academia, 1995. 445 s. ISBN 80- 200- 0523- 4
- DE SINGLY, F. *Sociologie současné rodiny*. Praha: Portál, 1999. 127 s. ISBN 80-7178-249-1
- DUNOVSKÝ, J. *Rodina a její poruchy ve vztahu k dítěti*. Praha: Sevt, 1986. 81 s. ISBN
- DUNOVSKÝ, J.; aj. *Sociální pediatrie*. Praha: Grada, 1999. 284 s. ISBN 80-7169-254-9
- GREN, M. ; BEAL, P. *Paternal deprivation – a disturbance in fathering. A Report of Nineteen Cases*. Pediatrics, 1962, 30, s. 91-99
- HARTL, P.; HARTLOVÁ H., *Psychologický slovník*. Praha: Portál, 2000. 776 s. ISBN 80- 7178- 303- X
- HELUS, Z. *Sociální psychologie pro pedagogy*. Havlíčkův Brod: Grada Publishing 2007. 280 s. ISBN 978- 80- 247- 1168- 3
- CHVÁLA, V.; TRÁPKOVÁ, L. *Rodinná terapie psychosomatických poruch*. Praha: Portal, 2004. 227 s. ISBN 80-7178-889-9
- JUNGWIRTHOVÁ, I. *Pohodoví rodiče – pohodové děti*. Praha: Portál, 2009. 176 s. ISBN 978-80-7367-536-3
- KOUKOLIK, F.; DRTILOVÁ, J. *Vzpouza deprivantů*. Praha: Gálén, 2006. 327 s. ISBN 80- 7262- 410- 5
- KOUKOLÍK, F. *Sociální mozek*. Praha: Karolinum, 2006. 269 s. ISBN 80-246-1242-9
- KOUKOLÍK, F. *Před úsvitem, po ránu*. Praha: Karolinum, 2008. 225 s. ISBN 978-80-346-1496-0

- KOUKOLIK, F. ; DRTILOVÁ, J. *Základy stupidologie*. Praha: Galén, 2002. ISBN 80- 7262- 078- 9
- KOVAŘÍK, J., aj. *Náhradní rodinná péče v praxi*. Praha: Portál, 2004. 167 s. ISBN 80- 7178- 957- 7
- LABÁTH, V., aj. *Riziková mládež*. Praha: Slon, 2001. 157 s. ISBN 80- 85850- 66- 4
- LANGMEIER, J.; BALCAR, K.; ŠPITZ, J. *Dětská psychoterapie*. Praha:Portál, 2010. 431 s. ISBN 978-80-7367-710-7
- LANGMAJER, J.; MATĚJČEK, Z. *Psychická deprivace v dětství*. Praha: Avicenum, 1974. 400 s.
- MATĚJČEK, Z; aj. *Náhradní rodinná péče*. Praha: Portál, 1999. ISBN 80- 7178- 304- 8
- MATĚJČEK, Z. *Výbor z díla*. Praha: Karolinum, 2005. 445 s. ISBN 80-246- 1056-6
- MATĚJČEK, Z; DYTRYCH, Z. *Nevlastní rodiče a nevlastní děti*. Praha: Grada Publishing, 1999. 144 s. ISBN 80-7169-897-0
- MATĚJČEK, Z.; DYTRYCH, Z. *Děti, rodina a stres*. Praha: Galén, 1994. 214 s. ISBN 80-85824-06-X
- MATĚJČEK, Z.; DYTRYCH, Z; DUNOVSKÝ, J; aj. *Týrané, zneužívané a zanedbávané dítě*. Praha: Grada, 1995. 245 s. ISBN 80-7169-192-54
- MATĚJČEK, Z.; ŘÍČAN,P. *ADOR – Dotazník rodičovského jednání a postojů pro adolescenty*. Bratislava: Psychodiagnostické a didaktické testy,r.p., 1983. 55 s.
- MATOUŠEK, O; KROFTOVÁ, A. *Mládež a delikvence*. Praha: Portál, 2003. 344 s. ISBN 80- 7178- 771-X
- MATOUŠEK, O.; KOLÁČKOVÁ, J.; KODYMOVÁ, P. *Sociální práce v praxi*. Praha: Portál, 2005. 352 s. ISBN 80-7367-002-X.
- MATOUŠEK, O.; KOVAŘÍK, J. ; aj. *Metody a řízení sociální práce*. Praha: Portál, 2003. ISBN 80- 7178- 548- 2

MOŽNÝ, I. *Rodina a společnost*. Praha: Slon, 2006. 316 s. ISBN 80-86429-58-X

NAKONEČNÝ, M. *Sociální psychologie*. Praha: Academia, 1999. 287 s. ISBN 80-200-0690-7

NICHD; *The NICHD Study of Early Child Care and Youth Development: Findings for children up to age 4½ years*. NIH Pub. No. 05-4318. January 2006

PRAŠKO, J. *Poruchy osobnosti*. Praha: Portál, 2003. 360 s. ISBN 80-7178-737-X

SMÉKAL, V.; MACEK, P. *Utváření a vývoj osobnosti*. Brno: Barrister & Principal 2002. 264 s. ISBN 80-85947-83-8

STUHLÍKOVÁ, I.; PROKEŠOVÁ, L.; aj. *Zvládání emočních problémů školáků*. Praha: Portál, 2005. 170 s. ISBN 80-7178-534-2

TĚTHALOVÁ, M. Dvouletí do školy: Nejdou zájmy rodičů proti zájmům dětí? *Psychologie Dnes*, 2010, roč. 16, č. 6, s. 15. ISSN 1212-9607

VÁGNEROVÁ, M. *Vývojová psychologie*. Praha: Karolinum, 2005. 467 s. ISBN 80-246-0956-8

VANDELL, L.; BELSKY, J., aj.; *Do effects of early child care extend to age 15 years? Results from the NICHD study of early child care and youth development*. *Child development* (2010), 81(3), 737-56.

VODÁČKOVÁ, D.; aj. *Krizová intervence*. Praha: Portál, 2007. 543 s. ISBN 978-80-7367-342-0

WARSHAK, R. A. *Revoluce v porozvodové péči*. Praha: JAN, 1995. 264 s. ISBN 80-85529-16-5

Internetová citace:

PAVELKA, J.; JANOVSÁ, L. *Děťští vojáci*./online/. c 2004, poslední revize 26.7.2007. Dostupné z

http://www.jedensvetnaskolach.cz/download/pdf/jsnsfilmpdfquestions_28.pdf

Příloha

Příloha č. 1 – Časový dotazník

Věk:

Pohlaví: dívka / chlapec

Žiji s:

- a) oběma rodiči
- b) s jedním z rodičů
- c) s žádným

Jak bys odpověděl na otázku:

1. „Kolik času trávím během týdne s rodiči dohromady?“
 - a) prakticky vůbec
 - b) par minut
 - c) hodinu a více
 - d) více než 3 hodiny

2. Během týdne trávím volný čas s dospělým spíše s :
 - a) mámou nebo tátou
 - b) s oběma
 - c) s prarodiči
 - d) s jiným dospělým

3. O víkendu trávíme s rodiči čas společně:
 - a) občas
 - b) vždy jen s jedním z rodičů (s tím kdo má čas)
 - c) s jiným dospělým
 - d) program si dělám sám

4. Na dovolenou jezdíme:
 - a) víc než 2x do roka
 - b) 2x do roka
 - c) Jednou za rok
 - d) Nejezdíme

5. O prázdninách trávíte delší čas (dovolená x tábor) s:
 - a) oběma rodiči
 - b) jedním z rodičů
 - c) s prarodiči
 - d) na společnou dovolenou nejezdíme

6. Kolik hodin denně trávím u (počítače x televize x dvd)?
 - a) Méně než každý den
 - b) kolem 1-2 hodin denně
 - c) víc než 2-4 hodiny denně
 - d) svůj volný čas trávím hlavně u (počítače x televize x dvd)

7. Sejdete se s rodinou u společného jídla?
- a) vůbec
 - b) alespoň 1x týdně
 - c) vícekrát během týdne
 - d) každý den
8. Kolik zájmových kroužků navštěvuješ během týdne?
- a) 1
 - b) 2
 - c) 3
 - d) 4 a více
11. Kolikrát si během týdne na kroužku x kroužcích dohromady?
- a) 1 - 3x
 - b) 4 – 7x
 - c) 8 – 12x
 - d) víc než 13x
10. Kdy se vracíte v týdnu domů?
- a) před 17.00 hodinou
 - b) mezi 18.00 – 19.00 hodinou
 - c) před 20.00 hodinou
 - d) po 20.00 hodině

Příloha č. 2 - ADOR Děvčata:

Report

	rodicu																	
	1						2						Total					
	N	Mean	Std. Deviation	Minimum	Median	Maximum	N	Mean	Std. Deviation	Minimum	Median	Maximum	N	Mean	Std. Deviation	Minimum	Median	Maximum
positivita_M	6	2,50	,837	1	3,00	3	26	2,77	,951	1	3,00	5	32	2,72	,924	1	3,00	5
directivita_M	6	2,17	1,169	1	2,00	4	26	2,81	1,266	1	2,50	5	32	2,69	1,266	1	2,00	5
hostilita_M	6	3,67	,516	3	4,00	4	26	3,08	,845	1	3,00	4	32	3,19	,821	1	3,00	4
autenticita_M	6	2,50	1,049	1	2,50	4	26	2,77	,908	1	3,00	5	32	2,72	,924	1	3,00	5
neduslednost_M	6	3,50	1,049	2	3,50	5	26	2,92	,845	2	3,00	5	32	3,03	,897	2	3,00	5
positivita_x_hostilita_M	6	2,50	,837	1	3,00	3	26	2,69	,838	1	3,00	5	32	2,66	,827	1	3,00	5
directivita_x_autenticita_M	6	2,67	1,366	1	3,00	4	26	2,69	,928	1	3,00	4	32	2,69	,998	1	3,00	4
positivita_O	6	2,50	,837	1	3,00	3	26	2,81	,801	1	3,00	4	32	2,75	,803	1	3,00	4
directivita_O	6	3,17	1,472	1	3,50	5	26	2,92	1,017	1	3,00	5	32	2,97	1,092	1	3,00	5
hostilita_O	6	3,17	,983	2	3,00	5	26	3,08	1,055	1	3,00	5	32	3,09	1,027	1	3,00	5
autenticita_O	6	3,00	1,265	1	3,50	4	26	2,96	1,038	1	3,00	5	32	2,97	1,062	1	3,00	5
neduslednost_O	6	2,83	1,169	2	2,50	5	26	3,08	,977	1	3,00	4	32	3,03	,999	1	3,00	5
positivita_x_hostilita_O	6	2,67	,516	2	3,00	3	26	2,85	,967	1	3,00	4	32	2,81	,896	1	3,00	4
directivita_x_autenticita_O	6	2,50	1,517	1	2,50	5	26	2,58	,945	1	3,00	5	32	2,56	1,045	1	3,00	5

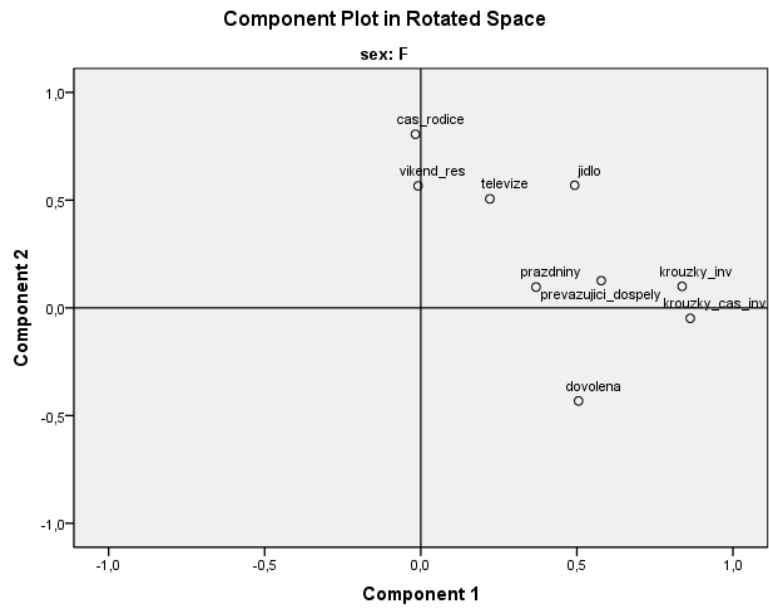
a. sex = F

Příloha č.3 - ADOR Kluci

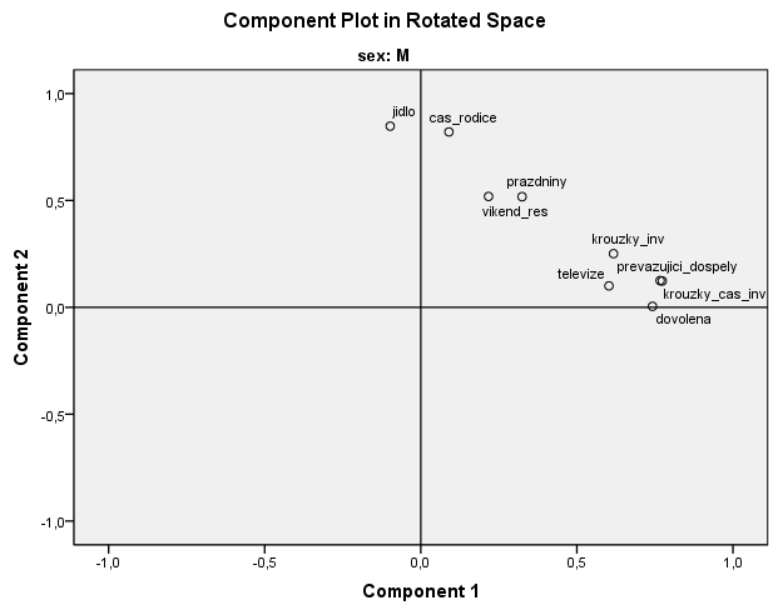
	Report																	
	1							2							Total			
	N	Mean	Std. Deviation	Minimum	Median	Maximum	N	Mean	Std. Deviation	Minimum	Median	Maximum	N	Mean	Std. Deviation	Minimum	Median	Maximum
positivita_M	4	3,00	1,826	1	3,00	5	19	3,32	1,250	1	3,00	5	23	3,26	1,322	1	3,00	5
direktivita_M	4	3,25	1,258	2	3,00	5	19	2,26	1,046	1	2,00	5	23	2,43	1,121	1	2,00	5
hosilita_M	4	3,75	1,258	2	4,00	5	19	2,89	1,100	1	3,00	5	23	3,04	1,147	1	3,00	5
autenticita_M	4	1,50	,577	1	1,50	2	19	3,37	1,342	1	4,00	5	23	3,04	1,430	1	3,00	5
neautenticnost_M	4	4,00	,816	3	4,00	5	19	3,05	1,079	1	3,00	5	23	3,22	1,085	1	3,00	5
positivita_x_hosilita_M	4	2,75	1,708	1	2,50	5	19	3,32	1,108	1	3,00	5	23	3,22	1,204	1	3,00	5
direktivita_x_autenticita_M	4	3,50	,577	3	3,50	4	19	2,26	1,088	1	2,00	5	23	2,48	1,123	1	2,00	5
positivita_O	4	3,75	,500	3	4,00	4	19	3,42	1,346	2	3,00	5	23	3,48	1,238	2	3,00	5
direktivita_O	4	2,50	1,000	2	2,00	4	19	2,21	1,134	1	2,00	4	23	2,26	1,096	1	2,00	4
hosilita_O	4	3,50	,577	3	3,50	4	19	2,95	1,288	1	3,00	5	23	3,04	1,186	1	3,00	5
autenticita_O	4	2,75	1,258	1	3,00	4	19	3,74	,933	1	4,00	5	23	3,57	1,037	1	4,00	5
neautenticnost_O	4	3,50	1,281	2	3,50	5	19	3,47	1,124	1	4,00	5	23	3,48	1,123	1	4,00	5
positivita_x_hosilita_O	4	2,50	,577	2	2,50	3	19	3,42	1,346	2	3,00	5	23	3,26	1,287	2	3,00	5
direktivita_x_autenticita_O	4	2,50	,577	2	2,50	3	19	2,21	,787	1	2,00	3	23	2,26	,752	1	2,00	3

a. sex= M

Příloha č. 4 - Faktorová Analýza Dívky

Příloha č. 5 - Faktorová Analýza Chlapci

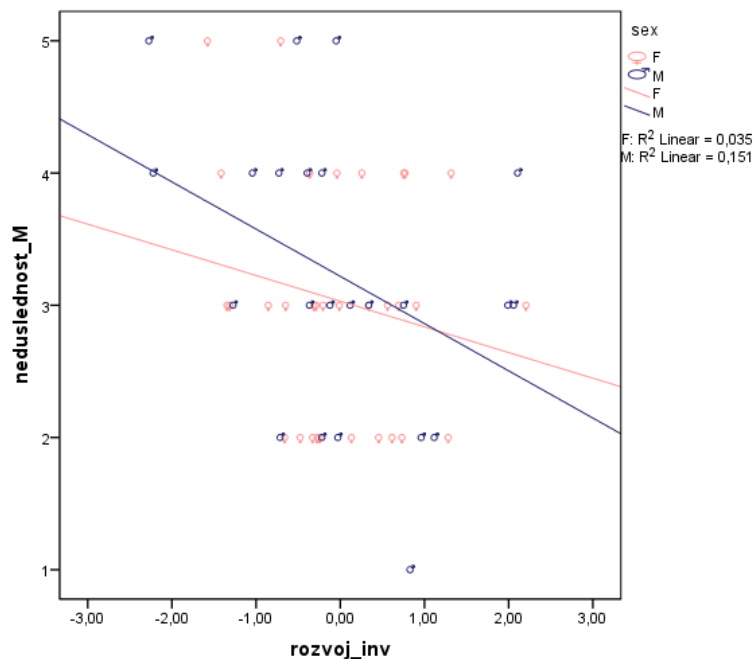
Příloha č. 6 - Časový dotazník ve vztahu k subškálám ADOR

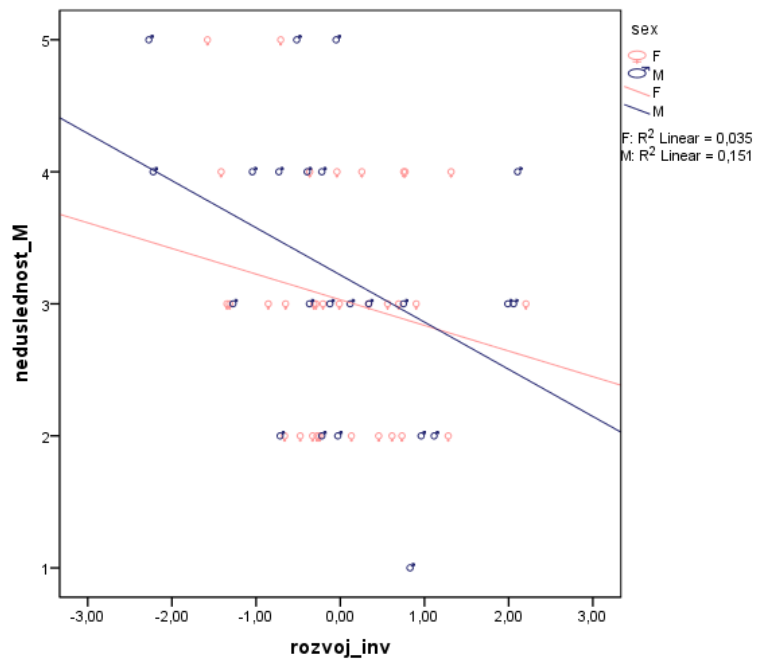
ROZVOJ_0	ROZVOJ_1	ROZVOJ_2	ROZVOJ_3	ROZVOJ_4	ROZVOJ_5	ROZVOJ_6	ROZVOJ_7	ROZVOJ_8	ROZVOJ_9	ROZVOJ_10	ROZVOJ_11	ROZVOJ_12	ROZVOJ_13	ROZVOJ_14	ROZVOJ_15	ROZVOJ_16	ROZVOJ_17	ROZVOJ_18	ROZVOJ_19	ROZVOJ_20	ROZVOJ_21	ROZVOJ_22	ROZVOJ_23	ROZVOJ_24	ROZVOJ_25	ROZVOJ_26	ROZVOJ_27	ROZVOJ_28	ROZVOJ_29	ROZVOJ_30	ROZVOJ_31	ROZVOJ_32	ROZVOJ_33	ROZVOJ_34	ROZVOJ_35	ROZVOJ_36	ROZVOJ_37	ROZVOJ_38	ROZVOJ_39	ROZVOJ_40	ROZVOJ_41	ROZVOJ_42	ROZVOJ_43	ROZVOJ_44	ROZVOJ_45	ROZVOJ_46	ROZVOJ_47	ROZVOJ_48	ROZVOJ_49	ROZVOJ_50	ROZVOJ_51	ROZVOJ_52	ROZVOJ_53	ROZVOJ_54	ROZVOJ_55	ROZVOJ_56	ROZVOJ_57	ROZVOJ_58	ROZVOJ_59	ROZVOJ_60	ROZVOJ_61	ROZVOJ_62	ROZVOJ_63	ROZVOJ_64	ROZVOJ_65	ROZVOJ_66	ROZVOJ_67	ROZVOJ_68	ROZVOJ_69	ROZVOJ_70	ROZVOJ_71	ROZVOJ_72	ROZVOJ_73	ROZVOJ_74	ROZVOJ_75	ROZVOJ_76	ROZVOJ_77	ROZVOJ_78	ROZVOJ_79	ROZVOJ_80	ROZVOJ_81	ROZVOJ_82	ROZVOJ_83	ROZVOJ_84	ROZVOJ_85	ROZVOJ_86	ROZVOJ_87	ROZVOJ_88	ROZVOJ_89	ROZVOJ_90	ROZVOJ_91	ROZVOJ_92	ROZVOJ_93	ROZVOJ_94	ROZVOJ_95	ROZVOJ_96	ROZVOJ_97	ROZVOJ_98	ROZVOJ_99
ROZVOJ_0	ROZVOJ_1	ROZVOJ_2	ROZVOJ_3	ROZVOJ_4	ROZVOJ_5	ROZVOJ_6	ROZVOJ_7	ROZVOJ_8	ROZVOJ_9	ROZVOJ_10	ROZVOJ_11	ROZVOJ_12	ROZVOJ_13	ROZVOJ_14	ROZVOJ_15	ROZVOJ_16	ROZVOJ_17	ROZVOJ_18	ROZVOJ_19	ROZVOJ_20	ROZVOJ_21	ROZVOJ_22	ROZVOJ_23	ROZVOJ_24	ROZVOJ_25	ROZVOJ_26	ROZVOJ_27	ROZVOJ_28	ROZVOJ_29	ROZVOJ_30	ROZVOJ_31	ROZVOJ_32	ROZVOJ_33	ROZVOJ_34	ROZVOJ_35	ROZVOJ_36	ROZVOJ_37	ROZVOJ_38	ROZVOJ_39	ROZVOJ_40	ROZVOJ_41	ROZVOJ_42	ROZVOJ_43	ROZVOJ_44	ROZVOJ_45	ROZVOJ_46	ROZVOJ_47	ROZVOJ_48	ROZVOJ_49	ROZVOJ_50	ROZVOJ_51	ROZVOJ_52	ROZVOJ_53	ROZVOJ_54	ROZVOJ_55	ROZVOJ_56	ROZVOJ_57	ROZVOJ_58	ROZVOJ_59	ROZVOJ_60	ROZVOJ_61	ROZVOJ_62	ROZVOJ_63	ROZVOJ_64	ROZVOJ_65	ROZVOJ_66	ROZVOJ_67	ROZVOJ_68	ROZVOJ_69	ROZVOJ_70	ROZVOJ_71	ROZVOJ_72	ROZVOJ_73	ROZVOJ_74	ROZVOJ_75	ROZVOJ_76	ROZVOJ_77	ROZVOJ_78	ROZVOJ_79	ROZVOJ_80	ROZVOJ_81	ROZVOJ_82	ROZVOJ_83	ROZVOJ_84	ROZVOJ_85	ROZVOJ_86	ROZVOJ_87	ROZVOJ_88	ROZVOJ_89	ROZVOJ_90	ROZVOJ_91	ROZVOJ_92	ROZVOJ_93	ROZVOJ_94	ROZVOJ_95	ROZVOJ_96	ROZVOJ_97	ROZVOJ_98	ROZVOJ_99

Correlations

* Correlation is significant at the 0.05 level (2-tailed).
**. Correlation is significant at the 0.01 level (2-tailed).

Příloha č. 7 – korelující subškály ADOR x „faktor rozvoje“

BIBLIOGRAFICKÉ ÚDAJE

Jméno a příjmení autorky: Bieliková Zuzana

Studijní program: Sociální politika a sociální práce

Studijní obor: Sociální práce se zaměřením na komunikaci a aplikovanou psychoterapii

Název práce: *Citová deprivace dětí z úplných a částečných rodin v 21. století*

Počet stran (bez příloh): 85

Celkový počet stran příloh: 7

Počet titulů české literatury a pramenů: 36

Počet titulů zahraniční literatury a pramenů: 4

Počet internetových odkazů: 1

Vedoucí práce: Mgr. Kulhánek Jan

Rok dokončení práce: 2011

Evidenční list knihovny

Souhlasím s tím, aby má bakalářská/diplomová práce byla využívána ke studijním účelům.

V Praze, dne:

.....

Uživatel/ka potvrzuji svým podpisem, že pokud tuto diplomovou práci využiji ve své práci, uvedou ji v seznamu literatury a budou ji řádně citovat jako jakýkoliv jiný pramen:

Jméno, příjmení	Adresa	Datum	Podpis